

♦ Anna Koptová. Kresbu vytvoril Jozef Fečo

Ocenení

Spomínam si na moje začiatky v rómskych médiách. Aj keď sa spájajú s Romano nevo lil, pravdou je, že moje prvé zamestnanie bolo v novinách Sama daj/Sme tu, ktoré na začiatku nového milénia vydávala Nadácia Dobrá rómska víla Kesaj. Nadácia, ktorú založila a dodnes vedie Anna Koptová.

Hľadal som si vtedy prácu a bol som v kancelárii nadácie v Košiciach. Pýtala sa ma, či niekde pracujem. Povedal som, že nie, som nezamestnaný. „Toto nemôže tak zostať, aby bol mladý človek bez práce. Budete pracovať u nás v novinách, máme voľ-

né miesto,“ povedala okamžite. Ekonóm pripravil zmluvu a ja som v ten deň odchádzal z Košíc ako zamestnaný človek. Moja prvá práca na zmluvu.

Práca bola síce na dobu určitú, keďže noviny vychádzali vďaka projektu, ale pre mňa bola prvá, ozajstná.

Moja cesta neskôr pokračovala v novinách Romano nevo lil, ale s Annou Koptovou som sa stretával na tlačových konferenciách jej nadácie a počas rozhovorov, ktoré som s ňou viedol. Jej vízie, o ktorých sme sa rozprávali, sa časom naplnili. Keď sa pozrieme do dávnej minulosti, na začiatok deväťdesiatych rokov, Anna Koptová bola pri všetkých zásadných udalostiach,

ktoré budovali rómsku menšinu na Slovensku. Aj preto som požiadal výtvarníka Jozefa Feču, aby vytvoril jej portrét práve z tohto obdobia. A musím uznať, že výsledok je výborný.

Začiatkom roka 2023 dostali vysoké štátne vyznamenanie Anna Koptová a Ľudovít Didi in memoriam. Je fajn, že v posledných rokoch sa medzi štátom ocenenými osobnosťami objavujú zástupcovia menšín a spoločnosť sa tak dozvedá aj o týchto ľuďoch. Poďakovať preto treba pani prezidentke Slovenskej republiky Zuzane Čaputovej a jej tímu.

Ocenených je v tomto čísle novín viac. Oceňujú aj mimovládne organizácie – Aso-

ciácia pre kultúru, vzdelávanie a komunikáciu koncom roka odovzdávala ceny už v 14. ročníku Roma Spirit a občianske združenie eduRoma s partnermi udelili ocenenia Lúč z tmy a Kalapa tele.

V tomto čísle už tradične nájdete niekoľko rozhovorov so zaujímavými ľuďmi a poviedky od rómskych autorov. Chcem upozorniť aj na reportáž o konflikte na Ukrajine. Po roku sme sa vrátili na miesto, kde sa nachádzali rómski utečenci a zisťovali sme, ako vyzeral rok vojny a pomoc utečencom u nás.

Verím, že vás obsah tohto čísla zaujme.

Roman Čonka,
šéfredaktor Romano nevo lil

Prezidentka udelila štátne vyznamenania významným osobnostiam

Bratislava, 1. január 2023 (RNL) – Prezidentka Zuzana Čaputová udelila 1. januára 2023 pri príležitosti 30. výročia vzniku Slovenskej republiky štátne vyznamenania 28 osobnostiam, šiestim z nich in memoriam. Slávnostný ceremoniál sa uskutočnil v budove Slovenskej filharmónie v Bratislave. Medzi vyznamenanými osobnosťami boli aj Anna Koptová a Ľudovít Didi in memoriam.

Anna Koptová

Rad Ľudovíta Štúra II. triedy za mimoriadne zásluhy o ľudské práva a slobody a ich ochranu prevzala Anna Koptová, ktorá bola jednou z kľúčových aktérok a aktérov rómskeho emancipačného hnutia.

Na II. Svetovom kongrese Rómov v Ženeve v roku 1978 sa Anna Koptová zapojila do medzinárodného rómskeho hnutia. Štátna bezpečnosť ju po návrate (aj s rodinou) začala vyšetrovať ako nepriateľku ľudu. V prvých slobodných voľbách sa stala poslankyňou Slovenskej národnej rady za Verejnosť proti násiliu.

Zaslúžila sa o vznik významných rómskych kultúrnych inštitúcií – prvé rómske profesionálne Divadlo Romathan, prvé rómske periodikum Romano lil či Nadácia Dobrá rómska víla Kesaj –, a aj ich viedla. Založila a viedla Súkromnú základnú školu v Košiciach. Vydala prekladový slovník a prispela k vydaniu Pravidiel rómskeho pravopisu a učebníc rómčiny.

Všetkým, čo robila sa pričínila o oficiálne uznanie Rómov ako národnostnej menšiny a o ich právo vzdelávať sa vo svojom jazyku a rozvíjať svoju kultúru.

Ľudovít Didi

Autor prvého rómskeho románu Ľudovít Didi získal Rad Ľudovíta Štúra III. triedy in memoriam za mimoriadne zásluhy o demokraciu a jej rozvoj, ľudské práva a slobody a ich ochranu.

Ako prozaik debutoval vo veku 73 rokov. Zapísal sa do dejín slovenskej literatúry ako autor prvého rómskeho románu. Jeho próza Príbehy svätené vetrom vychádza z prostredia, ktoré dôverne poznal – zo sveta Rómov. Didi pochádzal z chudobných pomerov a vyrastal u starých rodičov. Vďaka svojej vytrvalosti zmaturoval, pre nesúhlas s komunistickým režimom ho vylúčili z Vysokej školy politických a hospodárskych vied v Prahe. Napokon v roku 1963 ukončil štúdium na Pedagogickom inštitúte v Nitre.

Otvorene kritizoval sovietsku inváziu v auguste 1968, vďaka čomu mal problém s uplatnením sa. V roku 1980 spolu s manželkou podpísali Chartu 77. Po Nežnej revolúcii sa obaja dočkali politickej rehabilitácie a Ústav pamäti národa Didimu i jeho manželke priznal status účastníkov protikomunistického odboja. Roky strávené na dôchodku venoval naplno literárnej tvorbe.

V roku 2008 vyšlo jeho ďalšie literárne dielo Cigánkina vešba, ktoré má podobu generačného románu a sú v ňom pôsobivo vyrozprávané osudy rómskej kováčskej rodiny. V románe Čierny Róm a biela láska (2012) zachytáva životné peripetie hlavného protagonistu Gejzu, ktorý sa zamiluje do nerómskej Mariky. Jeho najnovší román s autobiografickými prvkami Róm Tardek a jeho osud vyšiel po smrti autora (2013).

◆ Prezidentka udelila štátne vyznamenanie Anne Koptovej.
Foto: FB Zuzana Čaputová

◆ Ocenenie od prezidentky prevzal syn Ľ. Didiho, Ľudovít Didi mladší.

Priatelja, krátko po prevzatí štátneho vyznamenania z rúk pani prezidentky Zuzany Čaputovej mi začali chodiť esemesky s blahoželaním. A tak sa dialo aj pár nasledujúcich dní. Z rozličných strán prichádzali pozdravy a tiež malé vyznania niektorých jednotlivcov. V tejto chvíli cítim povinnosť napísať: Nebyť zmeny politického režimu v roku 1989, nebolo by ani cesty k oceneniu. Priznávam, mala som šťastie, že osud mi poslal do cesty skvelých pomocníkov, inšpirátorov, vytrvalcov, od ktorých som sa veľa naučila.

Určite nespomeniem všetkých, ale cesta k oceneniu by sa neobjavila:

- bez mojich rodičov a súrodencov, ktorí ma všestranne podporovali pri mojom štúdiu na strednej a vysokej škole a ktorí mi otvorili dvere k napĺňaniu mojej túžby študovať žurnalistiku a stať sa novinárkou,

- bez Mileny Hübschmannovej, ktorá svojím empatickým a mierumilovným vplyvom akoby predurčila charakter mojej otvárajúcej sa cesty,
- bez Emila Ščuku, Rómskej občianskej iniciatívy (ROI) a Verejnosti proti násiliu (VPN) by som sa nebola dostala do Slovenskej národnej rady,
- bez Miroslava Lacka, Daniely Šilanovej a ďalších nadšencov – redaktorov zo Slovenska a Čiech by nevznikol týždenník Romano lil, ktorý sa v roku 1993 premenoval na Romano nevo lil,
- bez Jána Šilana, Danky Šilanovej, Milana Mičku, Jozefa Szitkeya, bez muzikantov Brindzákovcov, Bundovcov, Adamovcov, desiatok talentovaných hercov, tanečníkov, spevákov by nevzniklo Divadlo Romathan,
- bez Edith Bartkovej a nadšencov z Divadla Romathan by ne-

vznikla Nadácia Dobrá rómska víla Kesaj,

- bez Mira Lacka a Milana Mičku by nevznikla Kancelária právnej ochrany etnických menšín na Slovensku,
- bez Alexandry Urbančovej a Maroša Baloga by len ťažko vznikli obrázkový mesačník Štvorlístok pre deti a spravodajský dvojtyždenník Sam adaj–Sme tu,
- bez Dina Hricka, Moniky Balogovej, Ekua Mižigara a ďalších ich súpútnikov by sme nenatočili DVD rómskych tancov a CD rómskych piesní,
- bez manželov Akimovcov a súboru Kesaj Tchave,
- bez pedagógov Márie Rudíkovej, Xenie Prieložnej, Tatiany Jedľovej, Evy a Svorada Ivanovcov, Daniely Olekšákovvej, Margity Horákovvej, Petry Andrejkovej, Jany Krenovej, Anny Mikolášovej, Emílie Timkovej, Evy Gašparovej, Márie Sakmárovej, Františky Horobovej, Bibiá-

ny Lizákovvej, Boženy Tomkovej, Tatiany Dragaškovvej, Magdalény Sopkovej, Slávky Macurákovvej, Heleny Akimovej, Gabriely Glovackého, Mikuláša Tomča, Mariána Švidu, Stanislava Eleniuka, Pavla Iča, Dušana Klempára a ďalších učiteľov by nevzniklo štvorročné gymnázium, osemročné gymnázium a základná škola v Košiciach a v Kežmarku,

- bez študentov a žiakov týchto škôl túžiacich po vzdelaní a kvalitnom živote,
- bez pedagogického zboru, ktorý v tomto čase vedie Súkromnú základnú školu na Galaktickej ulici v Košiciach,
- bez Marcela Courthiada, Martiny Horňákovvej a ďalších lingvistov by nadácia nepripravila a nevydala unikátne publikácie prekladových slovníkov a frazeologického slovníka,
- bez Ing. Pavlíny Ihnátovej, ktorá viedla a stále vedie admi-

nistratívu a účtovníctvo nadácie od jej vzniku,

- bez ďalších a ďalších nadšencov a dobrovoľníkov, ktorí svojím dielom naplňovali zámyery a ciele ďalších a ďalších projektov pod hlavičkou Nadácie Kesaj.

Prosím, nech mi odpustia všetci, ktorých som nespomenula menom. Verím, že mi prepáčia, lebo všetkým patrí moje úprimné poďakovanie za všetko, čo vykonali vo vlastnom záujme nezabúdajúc na krédo a poslanstvo Nadácie Dobrá rómska víla Kesaj: Lásku a pomoc môže dostať len ten, kto sám lásku a pomoc dáva.

Zároveň ďakujem všetkým, ktorí mi svojimi esemeskami a odkazmi gratulovali k prevzatíu štátneho vyznamenania, a tým vlastne ocenili všetkých, ktorí sa na tej dlhej ceste hľadania stretli.

Anna Koptová,
zdroj: FB Nadácia Dobrá rómska víla Kesaj

Práva šiestich rómskych chlapcov boli porušené, rozhodol Európsky súd v Štrasburgu

Košice, 8. február 2023 (RNL/TS) – V roku 2009 obľetel svet videozáznam z policajnej stanice v Košiciach, na ktorom mali policajti týrať rómskych chlapcov. K incidentu došlo v marci 2009, kedy niekoľko policajtov zadržalo šiestich rómskych chlapcov vo veku 11 – 15 rokov a predviedlo ich na policajnú stanicu OO PZ Košice – Juh. Tam ich podľa vyjadrení chlapcov mali nútiť vyzliecť sa donaha, vzájomne sa fackovať a bozkať. Policajti ich mali kopat, slovne urážať aj pre ich rómsky pôvod, a to pred štekajúcimi psami bez náhubkov, ktorí ich mali aj pohrýzť. Časť uvedeného konania bola nahrávaná na mobilný telefón a zosťrihaná nahrávka bola následne zaslaná médiám a zverejnená na internete. Po vyše štrnástich rokoch Európsky súd pre ľudské práva v Štrasburgu (ESLP) priznal každému z poškodených odškodnenie výške 20 000 eur.

„Som rád za nás všetkých, ktorí sme vtedy na policajnej stanici boli a zažili to. A som rád, že nás európsky súd odškodnil. Je podľa mňa dôležité sa proti policajnému násiliu brániť, aj keď na to bolo treba pevné nervy a veľkú trpezlivosť. Zo slovenských súdov som bol veľmi sklamaný. Mal som sedemnásť, keď som to zažil. Teraz som už dávno dospelý a mám syna. Dúfam, že tento rozsudok prispeje k tomu, že sa jemu ani nikomu inému také niečo na Slovensku nestane,“ uviedol jeden z poškodených.

Sekcia kontroly a inšpekčnej služby Ministerstva vnútra SR začala krátko po incidente trestné stíhanie, ktoré vyústilo do vznesenia obvinenia zo zneužitia právomoci verejného činiteľa a vydierania spáchaných s osobitným motívom etnickej nenávisťi proti desiatim policajtom a neskôr do podania obžaloby prokurátorom Generálnej prokuratúry SR na súd. Okresný súd Košice II po rozsiahlom dokazovaní obžalovaných policajtov opakovane oslobodil spod obžaloby. Jeho rozsudky boli dvakrát zrušené Krajským súdom v Košiciach ako odvolacím súdom. Ten okrem iného vytýkal okresnému súdu, že nevykonával dokazovanie aj prehratím videonahrávky, na ktorej bola zachytená časť incidentu, pretože tento dôkaz nepovažoval za zákonný. Okresný súd tak urobil až na pokyn odvolacieho súdu, potom ako bolo druhýkrát zrušené jeho rozhodnutie. Následne okresný súd rozsudkom z decembra 2019 obžalovaných znovu – po tretíkrát – oslobodil spod obžaloby. Toto jeho rozhodnutie sa stalo právoplatným potom, ako krajský súd v decembri

2020 zamietol odvolanie prokurátora proti rozsudku súdu prvého stupňa.

Európsky súd pre ľudské práva v Štrasburgu (ESLP) rozhodol v kauze týrania rómskych chlapcov z Luníka IX na policajnej stanici v Košiciach z roku 2009. Podľa ESLP vnútroštátne súdy prípad prerokovávali neprimerane dlho. Navyše namietané ponížujúce zaobchádzanie zo strany polície nedostatočne preskúmali a dostatočne sa nevysporiadali ani s prokuratúrou žalovaným rasovým motívom. Konanie pred ústavným súdom, na ktorý sa sťažovatelia opakovane obrátili vyhodnotil ESLP ako neefektívne. ESLP priznal každému z poškodených odškodnenie vo výške 20 000 eur.

„Európsky súd pre ľudské práva konečne priniesol poškodeným spravodlivosť. Je to mimoriadne dôležitý rozsudok, ktorý vyslal jasný signál slovenským súdom, že takto vedené súdne konanie nie je možné považovať za účinné. Zároveň vyzdvihol prácu vyšetrovateľov a prokuratúry, ktorá na prípad reagovala rýchlo, dostatočne ho vyšetrila a podala vo veci obžalobu na súd. Faktom je, že je to jeden z mála prípadov policajného násillia, ktorý sa vôbec dostal na

slovenské súdy. A tie napriek tomu nedokázali prípad účinne vyšetriť, identifikovať zodpovedných páchatelov a vyvodiť voči nim zodpovednosť. Tento prípad ilustruje, akým hlbokým prekážkam čelia poškodené osoby v prístupe k spravodlivosti v prípadoch policajného násillia na Slovensku. Je zodpovednosťou štátnych inštitúcií ich odstraňovať,“ uviedla právna zástupkyňa poškodených Vanda Durbáková spolupracujúca s mimovládnu organizáciou Poradňa pre občianske a ľudské práva.

Európsky súd pre ľudské práva zároveň rozhodol, že vnútroštátne súdy nepodnikli všetky primerané kroky na odhalenie možného rasového motívu násillia voči poškodeným s cieľom zistiť, či etnická nenávisť alebo predsudky zohrávali úlohu v zlom zaobchádzaní so sťažovateľmi alebo nie.

Zároveň ESLP vyhodnotil konanie, ktoré teraz prebieha pred Ústavným súdom SR v prípade ako neúčinný prostriedok nápravy, keďže Ústavný súd SR mal možnosť reagovať na porušenie práv sťažovateľov už v roku 2019, kedy však ich prvú ústavnú sťažnosť odmietol.

Fakty:

- Dňa 8. januára 2019 sťažovatelia podali ústavnú sťažnosť smerujúcu proti oslobodzujúcemu rozsudku okresnému súdu, v ktorej namietali porušenie svojich práv podľa Ústavy SR a Európskeho dohovoru. Namietali najmä celkovú dĺžku konania (desať rokov od incidentu) a tiež tvrdili, že čelili ponižujúcemu zaobchádzaniu, ktoré však nebolo zo strany súdov dostatočne vyšetrené. Dňa 23. mája 2019 Ústavný súd SR ich sťažnosť ako neopodstatnenú odmietol.
- Dňa 25. marca 2021 (po rozhodnutí odvolacieho súdu) sa sťažovatelia opäť obrátili na Ústavný súd SR. Vo svojej sťažnosti smerujúcej proti okresnému súdu a krajskému súdu a konfrontujúcej ju s vývojom a výsledkom konania pred všeobecnými súdmi vzniesli obdobné námietky ako v roku 2019 a okrem iného žiadali zrušenie rozsudku krajského súdu z 11. decembra 2020 a vrátenie veci tomuto súdu na ďalšie konanie.
- V decembri 2019 podali poškodení sťažnosť na ESLP. Namietali v nej porušenie svojich práv garantovaných Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd, a to najmä práva na ochranu pred krutým a neludským zaobchádzaním, ktorého súčasťou je aj povinnosť vnútroštátnych súdov rozhodnúť v primeranej lehote a viesť v týchto prípadoch účinné vyšetrovanie nielen zo strany polície, ale aj súdov. Domáhali sa aj určenia, že postupom vnútroštátnych súdov, najmä Okresného súdu Košice II došlo aj k porušeniu ich práva na prístup k účinnému prostriedku nápravy a v spojitosti s týmito prípadmi aj práva na ochranu pred diskrimináciou. Namietali, že inštitucionálny rasizmus mal dopad aj na rozhodovanie súdu a hodnotenie dôkazov.
- Dňa 7. februára 2021 ESLP ich sťažnosti v podstatnom rozsahu vyhovel. Rozhodol, že zodpovedné štátne orgány porušili ich právo na ochranu pred policajným násillím aj ich právo na účinné vyšetrenie tohto násillia, vrátane vyšetrenia jeho možného rasového motívu. Tým porušili ich garantované právo na ochranu pred neludským alebo ponižujúcim zaobchádzaním alebo trestaním podľa článku 3 Dohovoru v jeho hmotnej a procedurálnej časti. Porušili aj ich právo na ochranu pred diskrimináciou pri užívaní garantovaných práv a slobôd podľa článku 14 v procesnej časti a to z dôvodu, že štátne orgány nedostatočne vyšetrili možný rasový motív násillia voči nim.

OPRAVA

V Romano nevo ľil č. 1/2022 sme na strane 2 uviedli text Deklarácie mladých Rómov a Rómov v roku 2022. Stretnutie sa uskutočnilo pri príležitosti Svetového dňa Rómov 2022. V texte deklarácie, ktorú sme prevzali z Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity (ÚSVRK) bola uvedená chybná časť textu. Jej správnu verziu nám poslal ÚSVRK.

Komisia zdravia a politik národnostne citlivého zdravotníctva

Žiadame vytvoriť podporný mechanizmus (príprava na štúdium, štipendium) pre uchádzačov o študijné programy zdravotníckych štúdií pochádzajúcich z marginalizovaných rómskych komunít.

Žiadame implementovať do vzdelávacieho plánu základných a stredných škôl nový vyučovací predmet zdravotná výchova.

Žiadame zriadiť novú pracovnú pozíciu školského zdravotníka pôsobiaceho vo vzdelávacích inštitúciách.

Vo veku 83 rokov zomrel básnik, dramaturg a novinár Dezider Banga

Bratislava, 23. november 2022 (RNL) – Dezider Banga (1939 – 2022) sa narodil 24. augusta 1939 v Hradišti. Do základnej a strednej školy chodil v Uhorskom neďaleko Poltára. Učiteľské vzdelanie získal na Pedagogickej škole v Krupine. Potom študoval slovenčinu a dejepis na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po skončení vysokoškolských štúdií šesť rokov pôsobil ako stredoškolský profesor na Gymnáziu Trebišov a desať rokov ako dramaturg Literárnej redakcie Slovenskej televízie v Košiciach.

Od roku 1986 bol šéfredaktorom spoločenského mesačníka Nová cesta, kde pôsobil až do zániku periodika v roku 1990. Potom bol predsedom občianskeho združenia Romani kultura a šéfredaktorom kultúrno-spoločenského mesačníka Roma a detského časopisu Luluďi. Podnikal v polygrafickom priemysle, bol majiteľom kníhtlačiarne. Pre občianske združenie Jekhetane–Spolu zabezpečil tlač knihy rómskej spisovateľky Eleny Lackovej s názvom Mŕtvi sa nevracajú.

Osobnosť Dezidera Bangu si pripomenula aj verejnoprávna RTVS odvysielaním rozprávky Čierny vlas. Na úmrtie rómskeho básnika upozornilo na svojom webe aj Ministerstvo kultúry SR.

O osobnosti Dezidera Bangu svedčí aj ocenenie Rad Ľudovíta Štúra II. stupňa, ktoré mu udelil v roku 2009 prezident republiky za mimoriadne zásluhy o rozvoj v oblasti kultúry, osobitne rómskej literatúry.

„Dezider Banga je pre Rómov na Slovensku tým, kým je pre Slovákov Janko Král alebo Pavol Országh Hviezdoslav. V oblasti tvorby pre deti by sme ho mohli prirovnať k Ľudmle Podjavorinskej alebo Márii Rá-

zusovej–Martákovej. Dezider Banga nie je náhodným tvorcom predstavujúcim autora jednej zbierky, ale je spisovateľom, redaktorom, osvetovým činiteľom a filológom,“ píše sa o spisovateľovi na webe Roma Spirit.

V Taliansku oceňujú pozitívny prínos etník pre spoločnosť

◆ Andrea Podešvová s klientkami

Andrea Podešvová žije dvadsať rokov v Taliansku a pracuje v inštitúcii, ktorá integruje znevýhodnených občanov na trh práce. V tejto krajine žije trvalo viac ako päť miliónov cudzincov zo 195 rôznych národností. Andrea hovorí, že „po prvotnom prekonaní strachu z nepoznaného sa talianske obyvateľstvo naučilo oceniť kvalitu každej jednej národnosti. Špecifiká rozličných etník sa už dnes stávajú doménou prínosu pozitívneho, nie negatívneho“. Okrem iného sa venuje dobrovoľníctvu, od roku 2015 pôsobí v Červenom kríži ako operátorka so špecializáciou na sociálnu inklúziu a resocializáciu, od roku 2016 ako dobrovoľníčka asociácie na ochranu obetí násillia. O jej práci so znevýhodnenými ľuďmi a o tom, ako fungujú sociálne podniky v Taliansku či jej názoroch na náš svet a spoločnosť sa podelila v nasledujúcom rozhovore.

Čo vás priviedlo k rozhodnutiu odísť do Talianska?

Po skončení strednej školy na konci 90-tych rokov sme na Slovensku mali najvyššiu nezamestnanosť, akú naša krajina doteraz mala. Priemyselný sektor bol v tom čase v kríze, podniky sa rušili a s mojím stredoškolským vzdelaním pre chemický priemysel som nenachádzala možnosť uplatnenia. Bezúspešné zdlhavé hľadanie práce cez úrady práce a nevydarené pokusy zamestnať sa v komerčnom sektore ma demotivovali. V tom čase ma nelákala ani predstava štúdia na vysokej škole kvôli nepriaznivej rodinnej a ekonomickej situácii. Mala som niečo po dvadsiatke, keď ma v roku 2000 oslovil inzerát s ponukou práce v gastronomickom sektore v Taliansku.

Otvorili sa mi možnosti: zaujímavá práca nadpriemerne ohodnotená, možnosť cestovať, naučiť sa cudzí jazyk. V krátkom čase som sa naučila po taliansky natoľko, že som dostala možnosť koordinovať stážistov zo Slovenska, ktorí do Talianska prichádzali cez hotelové školy na študijné poby-

ty. Po niekoľkých rokoch ma nostalgia za Slovenskom premohla a chcela som sa vrátiť. Zúročiť získané skúsenosti, zamestnať sa na Slovensku, založiť si rodinu. Nepriaznivý zdravotný stav môjho prvorodeného syna ma však vrátil späť do tvrdej reality. Mať na Slovensku dieťa so zdravotnými problémami bolo v tom čase (čiastočne ešte je) odsúdenie na nemilosť. Netrvalo dlho a po druhýkrát som opustila Slovensko, teraz už definitívne. Návrat do gastronomického sektora a hotelierstva ma priviedol k práci vedúcej hotela. Opätovne mal pre mňa osud inú cestu a pôvodne banálny domáci úraz sa transformoval do mojej invalidity. Na prahu tridsiatky som sa ocitla po druhýkrát úplne na začiatku. Vtedy som o sociálnych podnikoch ešte nemala ani len tušenia.

Aká je vaša súčasná práca a čo vás k nej priviedlo?

Cesta do sociálneho podniku bola v mojom prípade prakticky jediná voľba akú som mala. Bola som nezamestnaná s potvrdenou trvalou invaliditou bez možnosti

reverzie. Napriek desaťročným skúsenostiam v gastronomickom a hotelierskom sektore som nemala vzdelanie v tejto oblasti. V Taliansku má takmer 65 % obyvateľstva ukončené stredoškolské a viac ako 20 % vysokoškolské vzdelanie. Mala som problémy chodiť, nemohla som vykonávať prácu, ktorú som dovtedy robila. Jedinou šancou bolo ďalšie vzdelanie a zmena povolania. Preto som sa rozhodla absolvovať kurzy pre občanov bez akéhokolvek vzdelania a začať úplne od začiatku. Absolvovala som kurzy Čistiace práce v priemysle, Dezinfekčné a sanitárne služby, Dobrovoľník v Červenom kríži, Dobrovoľníčka prvého kontaktu s obeťami násillia. Po celý čas som mala z úradu práce prideleného tútora, ktorý sa špecializoval na integráciu znevýhodnených občanov a bol zároveň mojím motivátorom. Otvoril sa mi jeden obrovský svet, ktorý som dovtedy nepoznala. Prišli informácie o štruktúre sociálnych podnikov a možnostiach, ktoré ponúkajú ľuďom ako ja. Nie dosť chorým na to, aby bolo o nich postarané cez sociálnu politiku štátu a zároveň nie dosť zdravým a schopným uplatniť sa na trhu práce.

Oslovila ma sociálna kooperatíva a zamestnali ma ako asistentku referentky sociálneho podniku. Mojou úlohou bolo sprevádzať nových zamestnancov a integrovať ich do pracovného cyklu. Špecializujeme sa na dlhodobu nezamestnaných. Práca ma od začiatku veľmi naplňovala. Mohla som do praxe aplikovať všetky svoje skúsenosti, predovšetkým som dostala šancu ja sama. Pretože som na sebe skú-

sila horkú príchuť života bez práce, života bez stability, kontinuity, so závislosťou na svojom okolí, disponovala som empatiou, ktorá mi dávala výhodu. Rozumela som skupine zraniteľných, sama som si to vyskúšala na vlastnej koži. Stojí za zmienku, že podľa platných talianskych predpisov som v čase nezamestnanosti nemala nárok na žiadne finančné príspevky. Dokonca ani len na prídavky na dieťa, tie sú vyplácané len osobe zamestnanej.

S akou skupinou ľudí pracujete ako dobrovoľníčka?

V Červenom kríži som v sociálnej sfére. Aktivity máme rôznorodé, aj klienti sú rôzni. Červený kríž v Taliansku nie je zameraný len na aktivity záchranné či sanitárne. Okrem poskytovania záchranného systému prvej pomoci, prevozov sanitárneho charakteru sa stále viac orientuje na sociálnu sféru. Úzko spolupracujeme s odborom sociálnych vecí a rodiny aj s civilnou ochranou Talianska. Mojou doménou je sociálna inklúzia a komunitná starostlivosť. Podporujeme rozvoj človeka, jeho zručnosti a zvyšujeme jeho potenciál boja proti sociálnemu vylúčeniu. Budujeme silnejšie a inkluzívnejšie komunity, podporujeme miestne sociálne opatrenia sietovaním sa s organizáciami tretieho sektora. Aplikujeme naše kompetencie a skúsenosti všade tam, kde už nemá dosah verejný sektor a kam ešte nedosahuje sektor súkromný. Fungujeme ako sprostredkovateľ alebo most, ktorý medzi článkami sociálneho systému absentuje.

Obracajú sa na nás prevažne migranti, utečenci, mnohopočetné rodiny, obeť násillia, osamelí občania v dôchodcovskom veku. Aj osoby negramotné, nezamestnané či s hendikepom.

Organizujeme rôzne aktivity od kurzu výučby talianskeho jazyka cez družinové aktivity na pomoc so školskými úlohami detí až po večerné literárne kluby pre seniorov. Sme prítomní pri prírodných kalamitách, v utečeneckých táboroch a všade tam, kde je potrebná solidarita.

Ako talianska vláda pristupuje k ľuďom, ktorí sú ohrození sociálnym vylúčením či chudobou v porovnaní so Slovenskom?

V Taliansku sa stretávame s úplne odlišnou realitou od slovenskej. Viac ako päť miliónov cudzincov žije trvalo v Taliansku z neuveriteľných 195 rôznych typov národností. Pokladáme ich za ohrozené skupiny, keďže sú zraniteľnejší po všetkých stránkach. Zvyčajne je to celá rodina, kde pracuje iba jeden jej člen, a teda pri strate zamestnania sa musíme o rodinu postarať. Ľuď s hendikepom má Taliansko viac ako tri milióny. Hovoríme o osobách, ktoré podľahli drogovým závislostiam či o obeť domáceho násillia a ženách samoživiteľkách. Stále viac rozšíreným fenoménom sú osamotení seniori. Hovoríme aj o ľuďoch žijúcich na okraji chudoby, kde číslo presahuje päť miliónov, z nich je 1,5 milióna detí.

Sumarizáciou týchto vysokých čísel sa nám môže zdať, že sociálny systém nemôže ustáť také veľké

množstvo ľudí odkázaných na pomoc, ale opak je pravdou. Zatiaľ čo na Slovensku sa máme problém vymaniť z postsocialistickej rodinnej politiky a nefunkčného sociálneho štátu, v Taliansku už dlhé roky úspešne riadia štát prarodinným (latinským) modelom s tendenciou ku konzervatívnemu a s vyhliadkami do budúcnosti o sociálno–demokratickom (škandinávskom) štáte. Taliansko pristupuje ku klientovi zvnútra smerom von, čo na Slovensku máme presne naopak. Vysvetlím. V Taliansku nečakajú pracovníci úradu, kým sa klient sám dostaví a požiada o pomoc. V čase, kedy by sa sám klient dostavil s hľadáním pomoci, už môže byť situácia tak degenerovaná, že návrat k svojpomoci bude omnoho ťažší alebo nemožný. Sociálny pracovník reaguje už na podnet školských zariadení, zdravotníckych zariadení či na podnet orgánov činných v trestnom konaní. Napríklad v prípade, ak nám sociálny pracovník identifikuje záškoláctvo, osobne preverí podmienky a okolnosti, v ktorých sa ohrozené dieťa nachádza. Odšartuje celú sériu zákrokov, ktorá je zostavená, naprogramovaná a kde alfou aj omegou je spolupráca vo všetkých oblastiach, predovšetkým obce s tretím sektorom. Rodina dostane psychologickú podporu, vypracuje sa rodinná anamnéza a pri vyhodnotení nepriaznivej ekonomickej situácie rodiny sa aktivujú automaticky potravinové pomoci, študijné štipendiá, oslobodenie od platieb školských poplatkov, príspevky na školský materiál. V závažnejších prípadoch je dieťa presunuté do náhradnej rodiny, kde sa po sanácii pôvodnej rodiny pristúpi k jeho návratu.

Taliansko sa nekoncentruje na komunitu. Vyššie územné celky dodržiavajú štátnu líniu zabezpečením štruktúrovanej ekonomickej pomoci, disponujú legislatívou umožňujúcou rozvoj sociálnych podnikov a tretieho sektora s rôznymi daňovými úľavami. Poskytuje sa tak možnosť uplatnenia sa na trhu práce ľuďom, ktorí by sa inak na trhu práce neuplatnili, koncentruje sa na jednotlivca. Samosprávy majú v tomto voľnú ruku, každý si individuálne, prevažne regionálne vypracúva svoj intervenčný (komunitný) plán využívajú asociácie, združenia a komunity prítomné v území. V jednotlivých regiónoch sú pochopiteľne veľké rozdiely. Ja žijem v Lombardii, kde je sústredená takmer polovica celej priemyselnej produkcie Talianska. V Lombardii nechýba práca, nechýbajú možnosti. Čo sa pochopiteľne nedá povedať o mnohých regiónoch, kde obyvatelia žijú z turizmu alebo sezónnych prác, zberu a podobne.

Taliansko je cieľovou krajinou mnohých migrantov. Dokáže im pomôcť v integrácii?

Tak ako sa teraz na Slovensku rozpráva o migrantoch, odídenoch a utečencoch, tak sa v Taliansku rozprávalo po roku 1995. Vtedy sa do Talianska začalo hromadne presúvať veľa cudzincov. Riešili to úplne všetci a úplne všade. Ale ako všetko neznáme a nepoznané v nás vyvoláva určitý strach až senzáciu, raz to zovšednie a prestane byť zaujímavé. Časom sa ukáže, že

♦ Alena Podešvová v práci v sociálnom podniku

strachom ani boľovaním proti tomuto fenoménu nič nezmôžeme, preto sa jednoducho naučíme nový fenomén tolerovať a akceptovať, jednoducho si zvykneme. Rovnako aj Taliansko má vo vláde svojich vlastencov – premotivovaných k rebélii a neprimeranému vlastnectvu, ktorí namiesto hľadania riešenia len hľadali možnosť ako sa vrátiť späť do pôvodnej situácie. Stále viac ľudí cez svoje nacionalistické zmýšľanie obratne zneužívalo masmédiu. Nechceli migráciu, nechceli cudzincov, chceli len svojich.

Dnes? Dnes už článkom o migrantoch nikoho nešokujete, reportáže o dramatických podmienkach v prímorských oblastiach sú pravidelným doplnkom večerných správ.

Ako na všetko, aj na túto realitu si talianske obyvateľstvo zvyklo. Je to veľmi komplexný diškurz, v hre sú ľudské práva, obmedzovanie osobnej slobody, právo na politický azyl. Obyčajný človek týmto zložitým legislatívnym a ústavným zákonom nerozumie a politici pochopili, že viac ako bojovať o hlasy voličov sľubovaním nemožného sa im oplatí problém migrácie seriózne riešiť.

Európska únia sa snaží regulovať príliv imigrantov a významnú úlohu v tejto problematike zohráva tretí sektor. Napríklad naši kolegovia z Červeného kríža sú stabilne prítomní v týchto prímorských oblastiach. Vypracovaním rôznych stratégií, programov sa v práci úspešne darí ísť vpred. Pomaly, ale predsa len vpred.

Pôvodné talianske obyvateľstvo ich prijíma dobre, keďže v Talian-

sku už máme mladú generáciu zo zmiešaných etník, ktorá ovláda trh práce. Títo ľudia sa narodili v Taliansku, vyštudovali v Taliansku, je ťažké nazvať ich cudzincami. Napriek ich tmavej pleti a africkému pôvodu väčšina z nich nikdy v Afrike nebola.

Po prvotnom prekonaní strachu z nepoznaného sa talianske obyvateľstvo naučilo oceniť kvality každej jednotlivéj národnosti. Špecifiká rozličných etník sa už dnes stávajú doménou prínosu pozitívneho, nie negatívneho. Je príliš veľa remesiel, ktoré talianski obyvatelia odmietajú vykonávať. Dnes je bežnou praxou nájsť inžinierov, v ktorých hľadajú do domácnosti opatrovatelku detí výlučne moldavskej národnosti, hľadajú sa opatrovatelky k seniorom ukrajinskej národnosti alebo k chovu zvierat vyberajú len migrantov z Indie. Snažia sa využiť ich potenciál, ich prirodzenú predispozíciu k takému či inému remeslu a povolaniu. Ja som Slovenka, mojou priamou nadriadenou je Kolumbijčanka a vo firme máme zastúpených ďalších pätnásť národností medzi kolegami. Rozmanitosť a rozličnosť je našou silnou stránkou.

Integrácia je tu svojvoľná, pretože v Taliansku pochopili, že sa nedá integrovať komunita, dá sa ale integrovať otec, matka, syn, dcéra, rodina. A za tých viac ako dvadsať rokov permanentnej snahy sa im tak podarilo integrovať celé komunity. Na severe Talianska neexistujú segregované komunity, ktoré by boli odkázané samé na seba a ktoré by nemali prístup k základným potrebám.

Myslíte si, že by sa tento model dal využiť aj na Slovensku pri spolužití majority s rómskymi komunitami?

Určite áno. Už len samotný názov komunita Rómov dáva tomu všetkému podtón segregácie. Bolo by potrebné sústrediť sa na otcov rodín a motivovať ich, aby dokázali vidieť výhody samostatnosti a sebestačnosti. Sú to otcovia rodín ako hociktorí iní otcovia rodín, ktorí budú hrdí na to, že dokážu svoju rodinu zabezpečiť. Matka, ktorá sa bude v pokojnej atmosfére venovať svojim deťom ich dokáže inak sledovať a motivovať. Výhodou rómskeho etnika je naruživá povaha, skromnosť až nenáročnosť. Sociálny podnik by bol aj v tomto prípade skvelým riešením. Nehovorím len o chránených dielnach, hovorím o podniku, v ktorom by našli uplatnenie ako remeselníci. Tunajšie spoločnosti s charakterom sociálneho podniku zabezpečujú logistiku, dopravu, distribúciu potravín, spoločné stravovanie v zdravotníckych zariadeniach. Rómovia pracujú vo fabrikách ako pomocné sily pod dozorom svojho vedúceho, ktorý musí byť bezpodmienečne tiež rómskej národnosti. Ak máme skupinu ľudí z Maroka, je výhodou prideliť im vedúceho rovnakej národnosti. Nie je ťažké individualizovať jedného adepta, ktorý má už možno určité skúsenosti alebo absolvoval štúdium primeraného odboru. Prekoná sa tak aj prípadná bariéra komunikácie a adaptácie. Ľudí treba motivovať, pochváliť, zabezpečiť kariérny postup a prečo nie, aj vymenovanie najlepšieho zamest-

nanca mesiaca. Firmy, ktoré zamestnávajú našich klientov majú pochopiteľne daňové úľavy a splnia tak percentuálnu povinnosť zamestnať znevýhodnených občanov. V Taliansku to musí byť každý štrnásty zamestnanec. Firma, ktorá má 140 zamestnancov tak má povinnosť zamestnať desať znevýhodnených občanov. Všetko sa dá, keď sa naozaj chce, je však potrebné prijať adekvátnu legislatívu. Vláda musí nájsť ochotu a odvahu pustiť sa do nových projektov. Zdá sa, že na Slovensku táto ochota a odvaha abscentuje.

Viete niečo o tom, ako v Taliansku žijú rómske komunity?

Rómske komunity sú prítomné na talianskom území, nie však v takom rozsiahlom počte ako na Slovensku. Sčítanie ľudu potvrdzuje okolo 150 tisíc príslušníkov rómskej národnosti, z nich má viac ako polovica trvalý pobyt na území Talianska. Ak berieme do úvahy 60 miliónový štát, zastúpenie rómskej menšiny je malé percento v rebríčku obyvateľstva iných národností. Príkladom sú migranti z Maroka, ktorých je v Taliansku takmer pol milióna. Z údajov prístupných na rôznych portáloch nájdeme rôzne informácie o úspešnej aj menej úspešnej integrácii rómskeho obyvateľstva. Nedá sa odpovedať jednoznačne, keďže Taliansko je samo osebe delené na viacero regiónov. Od najvyspelejšieho regiónu Lombardia až po najmenej vyspelú Kalábriu. Pravdepodobne najväčšia rómska komunita v Taliansku je prítomná v Abruzzi a v Molise, ale aj na severe Kampánie, Puglie a v ce- str. 8 >>>

PRIM podáva pomocnú ruku škôlkarom z komunít

♦ Lokalita Orechov dvor pri Nitre má od roku 2013 škôlku uprostred obývaných kontajnerových bytov

♦ V Materskej škole Levočské Lúky pracuje rodičovský asistent Jozef Ištok, mladý a vzdelaný Róm, ktorý pochádza priamo z komunity

„Spoznala som rodičovské asistentky, ktoré pochádzajú priamo z rómskej komunity, spoznala som Rómky, ktoré tak ako ich deti rástli spolu s národným projektom PRIM. Odvážne Rómky sa stali nielen rodičovskými asistentkami, ale aj tlmočnicami do rómskeho jazyka, stali sa mostom spojenia, po ktorom môžu prejsť rodičia detí z marginalizovaných komunít. Rodičovské asistentky sa stali poslami predprimárneho vzdelávania,“ vystihla Anna Repková, zástupkyňa v Materskej škole v Markušovciach.

Národný projekt PRIM dáva vzdelávaniu krídla. Stavia medziľudské mosty, ktoré sa navzájom prepájajú a majú spoločné ciele, t. j. vytváranie inkluzívneho prostredia v materských školách zapojených do projektu. Dôležitým cieľom v tomto procese je zlepšenie spolupráce s rodinami z margina-

lizovaných rómskych komunít, ktorých deti navštevujú materskú školu alebo sa pripravujú na vstup do nej. Pomáhajú im inkluzívne tímy pozostávajúce z pomáhajúcich profesií, ktoré môžu pracovať vďaka strešnému projektu PRIM. Zároveň sa vytvorili podmienky pre vzájomnú spoluprácu ďalších národných projektov (národný projekt Terénna sociálna práca, národný projekt Komunitné služby a Zdravé regióny), ktoré spoločne pôsobia v marginalizovaných rómskych komunitách.

Vďaka tomu sa deti zo zraniteľných skupín učia hygienickým návykom, vytvárajú si prvé sociálne medziľudské kontakty a aj ich rodičia sa spolupodieľajú na tom, aby mali lepšiu budúcnosť. „Obsadené sú skoro všetky miesta, v niektorých triedach máme aj vyšší počet detí a musíme si na seba zvyknúť. Deti aj rodičia, aj bledí aj tmaví, je to jedno. Naučíme sa spolu žiť,“ hovorí Katarína Olejá-

rová, riaditeľka Materskej školy P. O. Hviezdoslava v Leviciach.

Škôlky sa stali miestom, kde sa deti cítia dobre a kde predprimárne vzdelávanie má ľudskú tvár so srdcom na dlani. „Pred pár rokmi som nepočítala s tým, že raz deti z marginalizovaných rómskych komunít budú navštevovať materskú školu,“ priznala Anna Repková z MŠ v Markušovciach.

Pedagogická asistentka v Orechovom dvore pracuje metódou Montessori

Lokalita Orechov dvor pri Nitre má od roku 2013 škôlku uprostred obývaných kontajnerových bytov. Je ňou elokované pracovisko Materskej školy Novozámocká, ktoré je zapojené do národného projektu PRIM. Pomocou projektu a ľudí, ktorí sú dušou jeho aktivít padla v Orechovom dvore prvá bariéra a spojila dve rómske komunity – olašských Rómov a rumungro Rómov. Miestni

pochopili, že pre budúcnosť ich detí je predprimárne vzdelávanie prínosom a pozdvihne aj celú komunitu.

Pracuje tu pedagogická asistentka, rehoľná sestra Anna Chrkavá z rehole sestier saleziánok. Materská škola Orechov dvor pôsobí ako zóna oddychu, kde sa deti, ale aj ich rodičia spoja podľa vzorca inklúzie. Spoločne vytvárajú rovnicu, ktorej výsledkom je dôvera. Sestra Anna pracuje s deťmi nielen v materskej škole, ale aj vo svojom Átriu voľnočasových aktivít, kde pomocou pedagogiky Montessori modeluje, formuje povahu, charakter a tvorivosť detí. Pri rozvíjaní tvorivosti detí sa drží myšlienky: „Pomôž mi, aby som to dokázal sám“. Škôlkari vyrábajú rôzne veci z papiera, modelujú z plastelíny, varia a skúšajú ďalšie praktické činnosti, pri ktorých získavajú vlastnú skúsenosť. Do aktivít sa v popoludňajších hodinách často zapájajú aj rodičia.

Autorkou metodiky je talianska lekárka a pedagogička Maria Montessori (1870 – 1952), zakladateľka predškolskej výchovy založenej na spojení telesnej a duševnej aktivity. Dieťa sa rozvíja pomocou praktických postupov s rôznymi pomôckami.

Myšlienky Montessori, ktoré vniesla do svojej práce pedagogická asistentka sestra Anna Chrkavá vdychli nádej zámerom národného projektu viesť malé deti z lokality k samostatnosti a byť tvorcami samých seba. Výsledkom je radosť detí z každodennej návštevy škôlky, zlepšenie dochádzky, hygienických návykov či znalosť slovenského jazyka. Deti z Orechovho dvora tak nadobúdajú lepšiu štartovaciu pozíciu pri nástupe do základnej školy.

Práca s rodičmi

Rodič dieťaťa je dôležitým článkom projektu. Potrebuje mať pocit istoty, že jeho dieťa je v bezpečí.

Terno Europakero o Dávid Kováč: Me šunav te jel o Europakero, o Rom the o Slovakos jekhtones. Jekhehtanes oda sthovel miri identita

♦ Dávid Kováč s vtedajším ministrom zahraničných vecí Ivanom Korčekom

O Dávid Kováč agorisafol peskero sikhaviben pre Fakulta vaš politikakere džandipena the maškarthemutne sphan-dipena andal Univerzita vaš Matej Bel Banskobitricate. Rado lav phare zvičnibena, ko priklados o staža so bine khere the avritnemutnripnate. Jekbbutarel la organizacijaha pedal bidaravipen the jekbebutaripen Europate prekal čalavibena, so sphanden le Romenca. Akanutnones dodikbelkerel vaš likeriben pedal romane denašlen Ukrajinar Čechende the Slovakijsate.

Sar leperen pro čavoripen?

Na somas mardo, na somas telemardo the o dad la daha man sakovar dine savoro, so kamas. Hin man lache leperibena. Školate somas zaperdo maškar kamadune čave, či maškar čhavende vaj sikhadende. Maškar čhavende vašoda, hoj kamas te likerel sakoneha lache sphandlipena the maškar sikhadende talam vašoda, hoj lačhes sikhluvas the butervar man sas mire kamplipena pherdarde.

Kana zachudňan te lel andre godi peskeri identita?

But sigeder čavoripnestar. Jakhestar ginav, hoj man šaj sas efa, vaj ochto berša. Džanas, hoj miri identita andre varesoste hiňi aver le mire gadžikane amalendar, ale akor oda na rozginas. Šajutnones mandar na džanenas, hoj man hino romano phuripen – na dičhol pre mande avri. Likerav andre godi, hoj man sas cikneder federipen andre oda, hoj man o manuš šaj prindžarenas bijo bidžaňipnestar.

Tumen san Zvolenostar, kaj phirenas pro Gymnázium Ludovíta Štúra the beršeste 2017 kheldan avri regijonaliko suťaža Terno Europakero. Tumen šunen te avel sar Europakero vaj Romano?

Me šunav man sar Europaker, Romano, ale the Slovakos the oda jekhtones. The gindinav, hoj avka bi majinenas te šunel the savore, so pes oda čalavel. Na šunav kamplipen te duvľarel prekal savi cipa man šunav feder, vašoda hoj oda jekhetanes sthovel miri identita.

♦ Aktivita v Materskej škole Orechov dvor

čí, spokojné a šťastné. A práve deti z marginalizovaných komunít ako prvé prelomili nedôveru a strach z nepoznaného prostredia. *Rodičovskí a pedagogickí asistenti* si svojimi aktivitami a poznaním komunity naklonili deti v materskej škole a otvárali dvere do komunity inkluzívnym tímom. „Na začiatku národného projektu PRIM som si uvedomila, že okrem detí potrebujeme aj rodičov detí z komunity. Bez nich by náš projekt nebol úspešný. Rodič potrebuje mať pocit, že jeho dieťa je šťastné,“ povedala Anna Repková z Markušoviec.

V popoludňajších aktivitách sú členovia inkluzívneho tímu spoločne s pomáhajúcimi profesiami národného projektu – Terénna sociálna práca, Komunitné služby a Zdravé regióny – oporou rodičom v komunitách. Pomáhajú im nielen so zmysluplným a aktívnym trávením voľného času detí, ale aj pri riešení životných situácií (vybavovanie úradných úkonov, pomoc

pri hľadaní zamestnania, prevencia proti chrípke a podobne).

Dieťa príde zo škôlky a zarecituje rodičom báseň, ktorú sa naučilo alebo im porozpráva, ako mu bolo a teší sa na ďalší deň. Rodič dieťaťa z marginalizovaných rómskych komunít sa vďaka tomu viditeľne mení a je ochotný spolupracovať s materskou školou a aj byť nápomocný pri realizácii jej aktivít.

„Pre mňa je najväčšou odmenou, keď poobede z materskej školy s úsmevom odchádzajú matka s dieťaťom a ešte viac sa teším, keď na druhé ráno prídu zas. Každé ráno sa presviedčam, že národný projekt PRIM má zmysel,“ dodala Anna Repková.

Rodičovskí asistenti odstraňujú obavy

V rámci dočasných vyrovnávacích opatrení vznikla pracovná pozícia projektu PRIM *rodičovský asistent*. Podáva pomocnú ruku Rómom z marginalizovaných komunít najst

♦ Rodičovskí asistenti odstraňujú obavy

svoje uplatnenie na pracovnom trhu. Rodičovskými asistentmi sú Rómky a Rómovia, ktorí pochádzajú z komunity a pracujú v inkluzívnom tíme. Rómovia, ktorí akoby povstali z popola sa menia, prehľbujú hlavnú myšlienku národného projektu a sami sa stávajú jej nositeľmi. Zdokonaľujú a spoznávajú hodnoty, ktoré prenášajú na celú komunitu.

Rodičovský asistent je aj tlmočníkom počas komunikácie s rodičmi detí alebo aj so samotnými deťmi v materskej škole. O tom, že táto pozícia je živým, spájajúcim mostom sa presviedčame každým dňom.

V Materskej škole Levočské Lúky pracuje rodičovský asistent Jozef Ištók, mladý a vzdelaný Róm,

ktorý pochádza priamo z komunity. Jeho pracovný deň je vždy iný. Je plný rýchlosti a temperamentu. Počas dňa sa mení na láskavého rodiča, keď je s deťmi v materskej škole, ale aj mimo nej. Pomáha im s rannou hygienou, kreslíť prvé čiarky ceruzkou, spoznávať prvé farby či písmenká. Mení sa na animátora voľného času detí, keď sa s nimi hrá a do svojich aktivít zapája aj rodičov priamo z komunity na školskom dvore alebo v komunitnom centre. Spoločne varia púpavový kvet, starajú sa o záhradku.

„Študujem pedagogiku, ale zostal som v komunite. Mám rád moju prácu a chcem pomáhať v materskej škole ako rodičovský asistent a byť

vzorom pre komunitu,“ povedal Jozef Ištók. Pre deti, ktoré s obavami prichádzajú do škôlky sa stal rodičovský asistent oporou a priateľom, pretože má dôveru komunity, pozná ju a ovláda jej jazyk. Vďaka prítomnosti rodičovského asistenta sa deti z marginalizovaných rómskych komunít zbavili strachu a obáv z materskej školy a naopak, škola získala dôveru rodiča, ktorý jej bez obáv zverí svoje dieťa.

Národný projekt PRIM je podporovaný z európskych finančných zdrojov – Ľudské zdroje a realizovaný Úradom splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity.

Text: Nadežda Malčeková

Džanen angikanes, francuzikanes, slovačikanes the romanes. Sar pre tumende perenas ala čhiba prekal kulturende?

Bizo, hoj ha. O nav kultura hino but avresavo the pherdarel andre peste avresave materijalna the voďakere elementi. Ko priklados e anglikañi the amerikaniko kultura dikhelkerel dojekk amendar. Starčinel, hoj chaha burgros andro festfudos vaj rati televizijate dikhaha holivudiko films – oda savoro presikhavel cudzo kultura, so pregela andre amare dživipena bi oleste, aj oda likeravas godate. E romañi kultura pre mande, talam, jekhbuter pherdarda le moldaipnenca, ko priklados o famalijakero moldaipen, vaj zviki the tradicii.

So pedal tumende cajchinel e romañi čhib?

E romañi čhib pedal mande hiñi but vasno kulturakero cajchos, savo but zorasalo amari identita pal calo lumate. Oda but šukares, kana pen zdžana Roma calo lumatar the džanen penge te bešel the te del duma. Maškar lende nane čhibakeri barijera, ča varesave diferenciji dijalektoste. E čhib vašoda hiñi sar zoralo maškaripen, palikerdones saveske šaj jekhetañaras, vakeras pal but vasna čačipnende. Ma bisteras vašoda

pedal leskero vašnipen the zorasaluvas les savore dochudne maškaripnenca.

Sikhlon pre Fakulta vaš politikakere džandipena the maškathemutne sphanđipena andal Univerzita Mateja Bela Banskobistricate. Oda čačes, hoj ada odboris sikhlon buter o džuvlija?

Oda šoha akor na likeravas godate, ale kana pal oleste gindinav, šajutnones tumen hin čačipen. Pre fakulta man dikhav buter le džuvlijenca, sar le muršenca. Na phenas bi, hoj džuvlikano nipos hino igen buteripno. Jakhestar bi oda dikhas le pomeriha 60:40 le džuvlikano buteripnestar.

Soske tumen rozgindan te sikhľol ada?

Talam pedal miro interesistar pal nipeskere veci. Oda sikhľariben zadikhas sar lačo šajñipen. Imar som andre pandžto beršipen the šaj phenav, hoj miro rozgiñipen te sikhľol maškarthemutna sphanđipena na sajinav. Dikhav peskere jakhenca, hoj le manušes hin prekal ada sikhľariben but šajñipena the droma, prekal save šaj džal, so oda hino baro sukcesis.

Sanas the pre čhonoskeri staža andro Prezidentiko zamkoste. Sar tumenge

adi staža šegitinda? Predikhelkerda tumen?

Bizo, hoj ha. Sprindžardom neve manušen, dikhľom sar oda džal andro prezidentiko zamkoste the phundrade pes mange vudara ko neve šajutñipnende. Vašoda pro tumaro phučiben či man adi staža presikhađa, šaj odphenav, hoj ha. Bi oleste, hoj reslom neve džanlipena, mange ada šajutñipen federisaliľa miro dživipno leperiben, the ačhiľa interesneder paš aver kidñipena, pre save akor gelom.

Andre save projekti akanutnones keren?

Jekhebutarav la Organizacijaha pedal bidaraviben the jekhebutariben Europate (OBSE), ča le Uradoha pedal demokratika inštitucionende the manuškane čačalipena (ODIHR) pro daskeci čalavibnende, so čalaven le Romendar. Ada urados hino jekh le inštitucionendar le OBSE. Som sar konzultantos, savo dodikhelkerel la situacija pedal likeriben vaš čačalipena le romane denašle Ukrajinar andro Čechiko the Slovakijakeri republika. Prekal ada čalaviben kamas te arakhel avresave diskriminacijakere presikhavibena, sprindžaras la situacija andre pali-

kerdone kherende, vakeras le themutne dženenca the avka dureder.

Ko tumende šegitinelas andro tuma-ro sikhavibno the buřariko bararipen?

Oda manuša, savenge palikerav vaš but, ko priklados miro dad the e daj, so man sajekhvar likerenas savoreste the vaš mire rozgindipena, so kerdom. Musaj te leperel mire lačo amales le Viktor Teru, koordinoris vaš Roma Education Fund Slovaki-jate. Le Viktoris likerav sar mire mentoriste, so mange sakovar lačes šegitinda the sikhada lačo drom.

So kamen te kerel avutñipnaste?

E staža andre Vefvislanectvo Slovakijakeri republikate Lublaňate mange pašisaliľa diplomatengeri buti andre amare diplomatika solgi. Jekhvar bi pes korkores kamas te dikhel odoj. Aleha bi cajchinas, kaj bi kamas te ačhol, kana agorisaluva e škola. Oda hine ča plani, save o dživipen šaj visalol. Zorales šaj phenav, hoj kana kamav dživipnaste vareso te resel, palis anglal mande hin but buti. Sar pes phenel, savores hin peskero vacht te duravipen.

Preklad: Stanislav Cina.

Rozhovor v slovenskom jazyku na str. 10

Študent práva Michal Konček: Nikdy nepočúvajte, že váš názor nemá cenu / Hakajiskero študentos Michal Konček: Šoha na šunkeren, hoj la tumari duma nane moldaipen

Michal Konček pochádza z Martiny a patrí k aktívnej mládeži, ktorá v roku 2022 viedla niektorú z komisií na Kongrese mladých Rómov a Rómov 2022. Michal viedol komisiu rovnosti, inklúzie a antidiskriminačných politík. Nedávno absolvoval Strednú odbornú školu obchodu a služieb v Martine v odbore Technik – obuvník. V detstve zažil veľa šikanovania, napriek tomu nestratil záujem o vzdelávanie a dnes študuje právo na vysokej škole. Má otvorenú myseľ a pracuje so svojimi traumami. „Naučiť sa milovať samého seba a vážiť si to, akí sme, je neskutočný pocit. Je to téma, o ktorej by sa malo hovoriť. Hlavne keď vidím, aká je táto doba náročná na psychiku mladých ľudí.“

Kde ste sa narodili? K čomu vás od malička viedli rodičia?

Narodil som sa v Martine a do svojich dvoch rokov som žil v osade. Neskôr som sa presťahoval k mojej starej mame, ktorá býva blízko mesta. Keďže som mal takzvanú dvojitú výchovu, bolo to veľmi zaujímavé, no vždy sa výchova spájala so slušným správaním, povinnosťou študovať a splňať si svoje sny, aj keby to malo stáť neviem čo. Doma hovoria: „Máš na všetko, čo chceš, ak to naozaj veľmi chceš“. S rodičmi mám super vzťah a stretávame sa každý deň.

Ako si spomínate na základnú školu? Čím bolo toto obdobie výnimočné?

Život v základnej škole bol pre mňa ťažký, bolestivý a nechcel som tam chodiť. Spomínam si, že do siedmeho ročníka to bolo peklo. Výsmech, šikana a minimálna podpora zo strany učiteľov. Ale ako vravím, od siedmeho ročníka to bolo lepšie, našiel som si tam moje dve dobré kamošky, s ktorými sa stýkam doteraz. Toto obdobie bolo síce veľmi trpké a ťažké, ale dalo mi neskutočne veľa.

♦ Michal Konček. Foto: Roman Hraník

Viem, že všetko zlé je na niečo dobré a že všetko má svoj dôvod. Boh vie, kto by som bol teraz, ak by sa mi nestali tie veci, ktoré sa stali. Možno by som bol šťastný ako dieťa, ale či by som bol až tak open minded?

Ako sa pozeráte na svoj život teraz?

Každý večer pred spaním sa modlím a na konci ďakujem Bohu za to, čo mám. Aj keď mám ťažký deň, poďakujem sa, že som to zvládol a stále som tu. Ja veci vnímam tak, že nič netrvá večne a vo všetkom sa snažím nájsť to dobré. Môj život vnímam pozitívne a užívam si ho vždy, keď sa dá, čiže každý jeden deň. Na strednú školu som sa dostal

naozaj vtipne, keďže som chcel študovať na umeleckej škole, na ktorú som sa nedostal, samozrejme. Hľadal som iné školy, ktoré by mali podobné niečo ako umenie, kde by som mohol tvoriť. A tak som sa vydal na cestu obuvníka, kde som si dokázal spraviť vlastné topánky.

Prečo ste si vybrali štúdium práva?

Vždy bolo mojim snom ísť na vysokú, ale ako som nastúpil na strednú školu, chytilo ma to ešte viac. Prečo by som mal pracovať vo fabrike, keď môžem študovať niečo, čo ma baví? Vzdelanie je veľmi dôležitá vec, taktiež je to niečo, čo vám nikto nikdy nebude môcť

vziať. Prečo som si vybral štúdium práva? Veľa ľudí by možno povedalo, že kvôli peniazom alebo preto, že právnici môžu nosiť oblek každý deň. Ja som sa rozhodol študovať právo, lebo chcem viesť nielen svoje práva, ale aj iných. Každý má právo byť obhájený a oboznámený so svojimi právami, čo môže robiť a čo nemôže.

Najprv ste sa rozhodli vydať na cestu obuvníka. Čo si pod tým možno predstaviť?

V tých časoch som mal pätnásť, dupal som nad životom a mal pocit, že všetko stratilo zmysel. Prešlo pár dní, sedel som v mojom obľúbenom podniku s pár kama-

rátmi a bavili sme sa o celej tejto situácii, rozprávali sme sa dobrú hodinu, keď vtom sa z iného stola otočila jedna moja kamoška a vraví mi, že by aj vedela niečo, čo by ma zaujalo a bavilo študovať. Bol som nadšený, povedala mi o odbore ktorý sa volá Technik – obuvník. Po chvíli rozmýšľania som si nakoniec podal prihlášku a šiel na skúšky. Skončil som prvý pod čiarou. Neskôr som volal pani riaditeľke, bol to boj, pretože som bojoval o miesto obuvníka, zatiaľ čo mi ex riaditeľka vravela, že to už nič nezmení na veci. Vraj je viac ako isté, že miesto nebude voľné. Vedel som, že toto nepripadá do úvahy. Začal som pátrať po tom,

<<< str. 5 Iom Laziu. V menšej miere v Umbrii, Toskánsku, Emilii, Veneto, Alto Adige a najmenej v Lombardii.

Taliansko sa už tridsať rokov snaží o integráciu rómskeho obyvateľstva, pričom výsledky môžeme pokladať za priaznivé. Z jednoznačnej diskriminácie a segregácie rómskeho obyvateľstva v 90-tych rokoch, o ktorom sa stigmatizujúco vyjadrovali ako o aktéroch drobných pouličných krádeží, skupín unášajúcich deti a pouličných veštkýň, sa dnes stali takmer úplne integrovaní obyvatelia, na ktorých prítomnosť sa už nikto nestážuje. Programy vypracované na mieru a prispôsobené potrebám tejto menšiny boli úspešné. Bytová politika – sociálne byty, zamestnanie v sociálnych podnikoch, programy zamerané na vzdelávanie detí už od predškolského veku, školenia či rekvalifikačné kurzy pre dospelých priniesli pozoruhodné výsledky.

Dodnes máme regióny, kde sú prítomné rómske komunity, ktorým bola umožnená aktivita v tom, v čom boli najzdatnejší a k čomu mali predpoklady na úrovni tradičných remesiel. Komunity boli zapojené do zábavného priemyslu, cestovania (cirkus a kolo-toč), Rómovia pracujú ako roľníci, kováči, chovatelia koní, rybári a podobne. Rozdielnosť je hlavnou črtou, ktorá sa berie do úva-

hy. Mnohé rómske rodiny sú voľne integrované v multikultúrnej talianskej spoločnosti bez akejkoľvek stigmatizácie.

Posledné voľby vyhrala extrémne pravicová strana Bratia Talianska. Ako vnímate tento fakt a ako to ovplyvnilo taliansku spoločnosť?

Premiérka Giorgia Meloni je klasický prípad političky, ktorá svoju politiku postavila na základoch kritizovania všetkého a všetkých. Teraz, keď jej bola poskytnutá možnosť a vyslovená dôvera sama vidí, aké ťažké je zaviesť do praxe aj tie najlepšie vypracované návrhy. Energetická aj ekonomická kríza, ktorej podobne ako Taliansko musí čeliť každý štát, je ťažkou skúškou aj pre ženu ambicióznou a odvážnu, akou premiérka Meloni bez pochyb je.

Chvályhodné bolo zvýšenie prídavku na dieťa, dôslednosť v čerpaní eurofondov, zmeny daňového systému. Premiérka nezabúda na malých a stredných podnikateľov, ktorí pod nátlakom nadnárodných spoločností neboli konkurencieschopní a rušili sa podniky so storočnou tradíciou. Myslí na mládež, propaguje zdravý životný štýl, kladie dôraz na potrebu realizácie sa mladých ľudí, ktorí hromadne krajinu opúšťali. Poukazuje na problémy v škol-

stve, zvyšuje platy učiteľov. Podpora v nezamestnanosti bude vyplácaná len skutočne nezamestnateľným a u osôb s možnosťou pracovať aktivovala celú sériu programov a projektov zameraných na ich integráciu na trhu práce. Zvyšuje sa minimálny dôchodok, rušia sa neprimerane vysoké dôchodky bývalých politických hodnostárov. Očkovanie proti covidu nebude povinnosťou ale voľbou. Premiérka je otvorená dialógu o diskriminácii, rovnosti pohlaví či adopcii detí homosexuálnymi pármami. Každý obyvateľ Talianska si niečo priaznivé v jej programe nájde, a Meloni má stále viac ľudí na svojej strane.

Už ťažšie si vieme predstaviť nasledujúce obdobie, kedy z toho istého štátneho rozpočtu chce jedna strana realizovať všetky svoje plány. Najprv musí dať, aby dostala späť. Ale kým k návratnosti dôjde, môže sa stať, že nebude z čoho dávať. Takto to ako obyvatelia vnímame.

Napriek všetkému musím konštatovať, že na rozdiel od iných extrémne pravicových strán premiérka Meloni rešpektuje všetkých občanov, ktorí si na živobytie poctivo zarábajú a dodržiavajú zákony, a to bez ohľadu na ich pôvod, národnosť či orientáciu. Keby sa k vláde dostal Salvini, bolo by lepšie baliť kufre. Meloni je

k nám, pracujúcim migrantom, zhovievavejšia.

V čom vidíte zmysel vašej dobrovoľníckej práce?

Naše skutky a dobro, ktoré môžeme preukázať tým, ktorí mali v živote menej šťastia ako my – jedine tie majú skutočnú hodnotu. Nezištná pomoc zraniteľnejším a odkázaným na pomoc.

Zmysel tomu všetkému dáva už len naša prítomnosť, veď malé bezbranné dieťa nepotrebuje viac ako istotu, že niekto pri ňom je a dostáva sa mu tak pocit bezpečia. Zomierajúcemu človeku nepomôžeme viac ako našou prítomnosťou, že ho na jeho ceste do neznáma odprevádzame.

Opustení ľudia sa už necítia opustení, ak je niekto pri nich nablízku. Viac nepotrebujú. Keď si pomyslíme, koľko času týždne trávieme len tak ničnerobením, pozeraším nezmyselných telenoviel. Koľko času trávim krášením samých seba alebo vyseďovaním po kaviarňach. Keby sme ten istý čas venovali niektorému centru voľného času, napríklad na pomoc s úlohami školo-povinným deťom alebo príprave potravinových balíčkov pre ekonomicky slabšie rodiny, ten pocit, ktorý by sme večer pri zaspaní mali by bol krajší ako ten, ktorý

kto je v triede. Nakoniec som zisťtil, že jedna baba odchádza a ja som už len čakal na telefonát od pani riaditeľky.

Dostali ste sa teda na strednú školu. Čo vám táto škola dala?

Na ten odbor som sa dostal, naučil som sa rozoznať skoro všetky typy koží, dozvedel som sa celý proces ako vyrobiť pár topánok, taktiež som mal možnosť byť priamo vo výrobe a „office“, kde som sa naučil tvoriť projekty. Hlavná a vzácna vec je, že som si ušil vlastný pár spoločenských topánok. Topánky budú potrebné vždy, je to jedna zo základných vecí, ktoré človek potrebuje a vyžaduje. Bude aktuálna stále. Na svete nie je až tak veľa obuvníkov, ako povedal môj majster: „Ste vyvolení a viete prečo? Pretože nikde inde, ani na internete sa o presnom procese a čo všetko to obnáša, nedozviete“. Som obuvník, technik obuvi a som rád, že som mal možnosť nazrieť do života výroby topánok, aj keď sa už nikdy nezbavím kontrolovania kvality topánok pri nákupech.

Aký moment v živote bol pre vás ten zlomový?

Keď som začal riešiť moje komplexy a traumy z detstva. Bola to dlhá cesta, chcelo to trpezlivosť a stálo to za to. Naučiť milovať samého seba a vážiť si to, akí sme je neskutočný pocit. Je to ťažká otázka, ale nemám problém odpovedať, pretože je to téma, o ktorej by sa malo hovoriť. Hlavne keď vidím, aká je táto doba náročná na psychiku mladých ľudí.

Šikana začala v škôlke a pokračovala až do siedmeho ročníka v základnej škole. V tej dobe som si nevedomoval, čo presne sa deje, svoje pocity som potláčal a nechával si pre seba. Dusil som to v sebe. Aj u nás v rodine som bol považovaný za toho sprostého, čo je k ničomu a jeho názor nemá veľkú hodnotu. Z jednej strany to bol fakt, že som Róm, akú mám pleť, akú mám povahu a nakoniec, že môj názor nemá cenu. Toto všetko som v sebe dusil dlhé roky a nemohol som byť tým, kým som. Môj strach povedať niečo, strach z pohľadu do zrkadla ma

oberal o veľa. Ale ako som povedal, začal som to riešiť a teraz som zdravý sebedomý človek, milujem seba, moje telo a moje názory a myšlienky hovorím nahlas bez strachu. Nikdy nepočúvajte, že ste k ničomu, že váš názor nemá cenu a že ste škaredý. Záleží na našom psychickom zdraví, milujme sa a rozdávajme túto pointu ďalej.

Kde sa vidíte o päť rokov?

Vidím sa, ako ukončím vysokú školu. Mám rozbehnuté projekty a mám nejakú prácu. Som šťastný a spokojný so svojím životom.

* * *

O Michal Konček bino Martinostar the zaperel maškar čaladune terne manuša, save beršeste 2022 ligenenas varesave le komisijendar vaš Kongresoste le terne Romen 2022. O Michal ligenelas e komisija vaš jekbipen, inkluzija the antidiskriminatiko politiken. Načirla agorisalila Maškarutni odborno škola vaš sklepi the solgi Martinoste odboriste Technikos–obuvníkos. Čhavoripanstezadždžila but telemardipen the mamuj oleste kamelas pes te sikhlol the adadives sikhavel bakajiste pre uči škola. Hin les phundrađi vodi the butarel peskere pharipnenca. „Te sikhlol te kamel pes korkore the te likerel peske oda, save sam, bino but naprindžargutno šuñiben. Oda duma, pal savi kempel te vakerel. Anglunes, kana dikhav, savo ada vacht bino pharo pedal vodi vaš terne manušende.“

Kaj uliľan? Ke soste tumen ligenenas o dad the la daha?

Uliľom Martinoste the dži peskere duj berša dživas vatrare. Palis prebešlom ke miri phuri daj, savi bešelasa pašes foroskere centrostar. Kana sar man sas dujto avrilikeriben, sas oda but intereso, the sakovar o avrilikeriben pes sphandelas le lačo likeribneha, te sikhlol the pherdarel peskere šuñibena, mamuj oleste, mi oda mol na džanav keci. Khere vakeren: „Hin tut pedal savoreste, so kames, kana oda but kames“. Le daha the la daha man hin lačo

sphandlipen the samas peha sako dives.

Sar leperen pre bazutni škola? Soha sas oda vacht ajso intereso?

Bazutni škola sas pedal mande but phari, dukhađi the na kamas odoj te phirel. Leperav, hoj dži efto klasa oda sas bengipen. Te lethodipen, telemardipen the likeriben andal sikhadipnen sas but cikno. Ale sar phenav, le efto klasatar oda imar sas feder, arakhlom mange odoj duj lače amalen, savenca som dži adadiveste. Oda vacht sas pedal mande but pharo, ale diňa mange the but. Džanav, hoj savoro nalačo hino pedal vareso lačo the savores hin peskero dovodos. O Del džanel, ko bi somas adadives, kana bi mange na ačhiľa oda, so pes mange ačhiľa. Šajutnones bi somas bachtało čavo, ale somas bi dži ajsi open minded?

Sar dikhen pre peskero dživipen akanakes?

Sako raťi anglal sovibnaste imatkozina the palikerav le Devleske vaš oda, so man hin. Kana man hin pharo dives, palikerav, hoj les lačhes predždžilom. Me savoro zadikhav avka, hoj nič nane biagorutno the andre savoreste kamav te arakhel oda lačo. Miro dživipen šunav mištes the likerav les, sakovar, kana pes del, sako jekh dives. Pre maškarutni škola man dochudňom pherasunes, kana kamlom te sikhlol pre artistiko škola, pre savi man na dochudňom, bizo. Rodas aver školi, kaj bi sas vareso le artipneha ilindones. The zachudňom te sikhlol le obuvnikostar, kaj mange džanas te kerel peskere kamašli.

Soske mange kidňom sikhadipen vaš hakaj?

Sakovar kamlom pes te dochudel pre uči škola, ale kana avlom pre maškarutni, iľa man oda butervar. Soske bi musaj te kerel fabrikate, kana šaj sikhľuvav vareso, so man bavinel? O sikhadipen hino but bari veka the oda vareso, ko tumenga šoha na lela. Soske mange kidňom sikhadipen vaš hakaj? But manuša bi phenenas, hoj vaš lo-

vende, vaj vašoda, hoj o pravňika šaj hordinen ancuga sako diveseste. Me kamlom te sikhlol le hakaj, bo kamav te džanal na ča mire čačalipena, ale the avren. Sakones hin čačalipen te jel džando peskere hakajenca, so šaj kerel the so na.

Anglunes kamenas te jel obuvnikoste. So šaj peske tel oleste te gindisalol?

Akor man sas dašupandž, gindinas pal dživipnaste the sas man šuñiben, hoj savoro pes našada. Pregele daskeci divesa, bešas le mire amalenca andro baros the das duma pal adi situacija the vakeras dži jekh ori, kana pes aver skamindostar visalila jekh amal the phenda mange, hoj džanel pal varesoste, so bi man interesinelas te sikhlol. Me somas bachtało, phenda mange pal odboriste, so sas *Technik – obuvník*. Gindindom the diňom mange prihláška the gefom pro skuški. Agorisardom angluno tel linajate. Palis vičindom la raňake direktorikiňake, me man maras vaš oda obuvnikoskero than, the e eksdirektorikiňa mange phenda, hoj o than na ela biphandlo. Oda but sar zorales, hoj oda than na ela biphandlo. Me džanas, hoj oda imar na ela lačo. Zachudňom man te rodkerel, ko hino klasate. Palis man dodžanlom, hoj jekh čhaj oddžal the imar užaras, kana mange e direktorka vičinela.

Dochudňan tumen pre maškarutni škola? So tumenge adi škola diňa?

Pre oda odboris man dochudňom, sikhľilom man te prindžarel savore cipi, dodžanlom man sar te kerel kamašli, the sas man šajutnipen te avel andre butardo than the „office“, kaj sikhľilom te kerel projekti. Angluňi the but kuč veka hiňi hoj mange sidom peskere socijatakere kamašli. Kamašli ena kampelišagutne sakovar, oda bazutni veka, savi kempel le manušeske. Ela akanutni sakovar. Pre luma nane but obuvniken, sar phenda miro šeralo: „San kidne avri the džanen soske? Vašoda ñikhaj aver, aňi pro internetoste pen pal vortano procesiste na dodžanena pal

soste oda savoro hin“. Me som obuvnikos, kamašlengero technikos the som rado, hoj šaj džanas, sar pen keren kamašli, prekral oleste, hoj imar sakovar kontrolnava kamašli, kana len cinkarava.

Savo vacht sas andro tumaro dživipen jekhasno?

Kana rozgindom peskere kompleksi the dukhipen le čhavoripnestar. Oda sas gindardo drom, oda sas pharo, ale ačhiľas mištes. Te sikhlol te kamel pes korkores the te likerel peske oda, save sam, oda hin but lačo šuñiben. Oda pharo phučiben, ale nane man problemos te odphenel, vašoda oda hiňi duma, pal savi kempel te vakerel. Anglunes, kana dikhav, savo hino ada vacht pharo pedal vodipen vaš terne manušen.

Telemardipen zachudňa školkate the džalas dureder dži efto klasa andre bazutni škola. Akor mange na iľol andre godi, so pes ačhol, peskere šuñibena kikidas te mukhas pedal peste. Tašľuvav andre peste. The andre amari famelija somas likerdo vaš dilineste the leskeri duma hiňi telethodi. Andajekh sera oda sas avka, hoj som Rom, savi man hin cipa, savo som, the agorutnones mira duma nane moldaipen. Oda savoro andre peste tašľuvav bare berša the našti avas oleste, kaha somas. Miri dar te phenel vareso, e dar paš dikhiben gendaloste man kidelas vaš buterestar. Ale kana phendom, zachudňom oda te rozginel the akanakes som sasto zoralo manuš, kamav man, miro teštos the miri duma the gindipena phenav hangones bidaravutnones. Šoha na šunkeren, hoj san ke varesoste, hoj tumare zadikhiben nane timin hoj san džungalo. But likerel pedal vodakero sastipen, kamas amen the davkeras ada agoripen dureder.

Kaj tumen dikhen pal pandž beršende?

Dikhav man, hoj agorisalľuvava uči škola. Hin man varesave projekti the varesavi buti. Som bachtało the smiripno le peskere dživipneha.

Text: Dominika Badžová, preklad: Stanislav Cina

máme, ak sa venujeme výhradne našim záujmom.

Existuje rozdiel vo vnímaní sveta medzi ľuďmi v Taliansku a na Slovensku. Problémom mnohých Slovákov je pocit krivdy. Nedám, lebo mne nikto nedal. Nepomôžem, lebo mne nikto nepomohol. Keby čo i len skúsili, aby ten prvý krok vyšiel od nich, videli by život z úplne inej perspektívy. Dám, lebo viem, že bude dané aj mne, pomôžem, lebo viem, že raz bude pomáhané mne. Život je nevyspytateľný, niekedy sa ani nenazdáme a zrazu sa ocitneme na strane tých, ktorí pomoc potrebujú.

Sledujete aj dianie na Slovensku. Ako vnímate súčasnú situáciu a našu spoločnosť?

Sledujem. Nežijem na Slovensku takmer dvadsať rokov a ako nestranný pozorovateľ musím priznať veľké sklamanie. Tak dlho sme túžili po slobode a keď ju máme, nevieme, čo s ňou. Sloboda neznamená život bez zodpovednosti a bez pravidiel. Slobodne žiť predsa neznamená nebrať ohľad na následok nášho konania. Republika, kde nie je pravda autoritou, ale autorita pravdou nemôže úspešne napredovať. Samotná pandémia nám zreteľne ukázala ako ľahko je ovplyvniteľná verejná mienka. Máme

obyvateľov, ktorí namiesto toho, aby sa snažili sami vzdelávať a informovať, hľadajú ľahšiu a pohodlnejšiu cestu bez námahy. Cez naservírované informácie masmédiami a sociálnymi sieťami sa zrazu zo všetkých stávali odborníci a zo skutočných odborníkov sa stávali objekty výsmechu a ponížovania. V Taliansku sa nepochybuje o odborníkoch, vedcom je tu preukazovaná patričná úcta a spochybňujú sa len kompetencie politikov.

K politickému daniu sa radšej nevyjadřím, nie som odborníkom na politiku. Z toho, čo vidím som sa utvrdila v tom, že Slovensko má pred sebou dlhú a strastiplnú cestu. Slovenská politika mi príde ako hádka o formičky na pieskovisku. Vždy, keď niekto urobí krok vpred, urobia sa dva vzad.

Na Slovensku aj v Európe je na vzostupe extrémizmus. Čo by sme mali urobiť, aby sme tento nebezpečný trend zvrátili?

Svet máme taký, aký si ho vytvárame. Niet vinníka, ktorý ho zničil. Niet zodpovedného za narušenú ekológiu, niet vinníka za nefunkčnú ekonomiku, niet toho, kto zničil medziludzské vzťahy. Všetci obviňujú všetkých a keď vinníka niet, vytvárame si ho. Závisť, nenávisť či vôľa k pomste

sú zlými radcami. Často sú najvhodnejšími obeťami nášho hnevu tí najzraniteľnejší. Tam vidieť, že sme sa nestali lepšími od čias stredoveku, kedy sme nevládných a slabých zatracovali. Napriek inovatívnym technológiám a pokroku je človek stále len ten tvor, ktorý potrebuje kvalitné medziludzské vzťahy, potrebuje byť akceptovaný a mať pocit spolupatričnosti. Tieto hodnoty sú však sociálnymi sieťami potláčané. Sme manipulovaní, a to nie preto, že by sme nemali vedomosti ale preto, lebo je to tak pohodlnejšie. Jedinou cestou je vzájomný interkultúrny, medziludzský dialóg. Nesmieme sa vzdať a odradiť od cesty vzájomnej akceptácie a spolupžitia.

Aké sú vaše ciele, plány a sny do budúcnosti?

Ak sa vrátim ku svojim snom z detstva, môžem s úplnou ľahkosťou prehlásiť, že sa mi splnili úplne všetky. Asi som bola príliš skromná. Snívala som o šťastnej rodine, pár detúrencoch, dobrom manželovi, o práci, ktorá sa mi bude páčiť a umožní nám dôstojný a pokojný život. Mojm snom ešte je, aby nám to vydržalo, pokiaľ to len bude možné.

Ciele a plány? Jedným z tých skutočne dobrých rozhodnutí, ktoré som v živote

urobila bolo vysokoškolské štúdium. Treťou rokom študujem odbor Sociálna práca na Vysokej škole zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Skalici. Ruka v ruke so štúdiom prichádzali ponuky kurzov, ktoré som si nenechala ujsť, a tak sa po dlhej prestávke, po štyridsiatke, stávam nadšenou študentkou. Otvoril sa mi nový horizont možností o to krajší, že nemám žiadne očakávania. Prijímam čo príde, som otvorená každej výzve. Zaujala ma socioterapia a rada by som sa jej venovala po skončení štúdia, tiež by som sa chcela viac venovať sociálnemu poradenstvu.

Získavam nové kompetencie a zisťujem, že pomáhanie, ktoré ma vždy veľmi naplňalo predovšetkým pomáha mne samej. V čase, keď som si začala myslieť, že dobrých ľudí je na tomto svete čoraz menej, strácala som nádej a cítila sa osamelou – prišla možnosť vzdelávania sa. Mala som možnosť spoznať toľko správnych ľudí na správnych miestach, že sa vo mne zrodila nádej, že to nie je až také dramatické na tomto našom svete a naraz som mala istotu, že to spolu zvládneme. Budúcnosť prijmem takú, aká príde. Život je o príležitostiach a ja ich prijímam všetky.

Text: Braňo Oláh

Mladý Európan Dávid Kováč: Cítim sa byť Európanom, Rómom aj Slovákom v rovnakej miere. Spoločne to vytvára moju identitu

Dávid Kováč končí svoje štúdium na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Rád prijíma popri škole národné výzvy, napríklad stáže v inštitúciách doma a v zahraničí. Spolupracuje s Organizáciou pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe na aktivitách, ktoré sa týkajú Rómov. Aktuálne monitoruje dodržiavanie práv rómskych utečencov z Ukrajiny v Čechách a na Slovensku.

Ako si spomínate na detstvo?

Nebol som bitý, nebol som šikanovaný a rodičia mi dali vždy všetko, čo som potreboval. Mám pozitívne spomienky. Na škole som patril skôr k obľúbeným žiakom, či už medzi rovesníkmi alebo učiteľmi. Medzi rovesníkmi z dôvodu, že som sa snažil s každým udržiavať priateľské vzťahy, no a medzi učiteľmi asi preto, že som sa dobre učil a väčšinou som mal svoje povinnosti splnené.

Kedy ste si začali uvedomovať vašu identitu?

Od skorého veku. Odhadujem, že som mohol mať sedem, osem rokov. Vedel som, že sa moja identita v niečom odlišuje od mojich nerómskych priateľov, ale vtedy sme to neriešili. Možno o mne nevedeli, že mám rómske korene - môj výzor tomu príliš nenasvedčuje. Uvedomujem si, že som mal menšiu výhodu v tom, že ma ľudia mohli spoznať bez akýchkoľvek predsudkov.

Pochádzate zo Zvolena, kde ste navštevovali Gymnázium Eudovíta Štúra a v roku 2017 vyhrali regionálne kolo súťaže Mladý Európan. Cítite sa byť Európanom, či Rómom?

Cítim sa byť Európanom, Rómom, ale aj Slovákom, a to v rovnakej miere. A myslím si, že by sa tak mali cítiť všetci, ktorých sa to týka. Necítim potrebu rozlišovať v akej koži sa cítim lepšie, pretože to všetko spoločne vytvára moju identitu.

Ovládáte anglický, francúzsky, slovenský a rómsky jazyk. Oplyvnili vás nejakým spôsobom z hľadiska kultúr?

Určite áno. Pojem kultúra je veľmi rozmanitý a zahŕňa rôzne materiálne aj nemateriálne prvky. Napríklad anglická a americká kultúra ovplyvňujú takmer každého z nás. Veď stačí, že si dáme burger v našom obľúbenom fast-foodovom reťazci alebo si večer v televízii pozrieme hollywoodsky film – to všetko sú určité prejavy cudzej kultúry, ktorá prenikla do našich životov bez toho, aby sme si to uvedomovali. Rómska kultúra ma pravdepodobne najviac ovplyvnila hodnotami, napríklad dôležitosť rodiny, alebo zvykmi a tradíciami.

Čo pre vás znamená rómsky jazyk?

Rómcina je pre mňa veľmi dôležitým kultúrnym znakom, ktorý

◆ Dávid Kováč (vľavo) v Prezidentskom paláci spolu s Viktorom Teru z Rómskeho vzdelávacieho fondu. Foto: archív RNL

◆ Dávid Kováč. Foto: archív DK

◆ S prezidentkou SR Zuzanou Čaputovou. Foto: archív DK

celkovo posilňuje našu kultúrnu identitu po celom svete. Je úžasné, keď sa stretnú Rómovia z rôznych kútov sveta a dokážu si spolu sadnúť a porozprávať sa. Medzi nimi neexistuje jazyková bariéra, možno len nejaké rozdiely v dialekte. Jazyk je preto dôležitým prostriedkom, vďaka ktorému sa môžeme zjednotiť, zmobilizovať a komunikovať dôležité skutočnosti. Nezabúdajme preto na jeho dôležitosť a posilňujme ho všetkými dostupnými prostriedkami.

Študujete na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Je pravda, že tento odbor študujú prevažne ženy?

To som si nikdy predtým neuvedomil, ale keď sa nad tým teraz zamyslím, tak možno máte pravdu. Na fakulte stretávam o trochu viac žien, než mužov. Nepovedal by som však, že ženské osadenstvo je z hľadiska počtu výrazne

dominantné. Odhadol by som to pomerom 60:40 v prospech žien.

Prečo ste sa rozhodli pre toto štúdium?

Zrejme kvôli môjmu záujmu o veci verejné. Toto štúdium som považoval za ideálnu možnosť. Som už v piatom ročníku a môžem skonštatovať, že svoje rozhodnutie študovať medzinárodné vzťahy neľutujem. Vidím na vlastné oči, že človek má v rámci tohto štúdia mnoho možností a ciest, po ktorých sa môže vydať, čo je tiež obrovským prínosom.

Absolvovali ste mesačnú stáž v Prezidentskom paláci. V čom vám táto stáž pomohla? Zviditeľnila vás?

Určite áno. Spoznal som nových ľudí, nahliadol som do zákulisia Prezidentského paláca a otvorili sa mi dvere k novým príležitostiam. Preto na otázku, či ma táto stáž zviditeľnila, môžem jednoznačne odpovedať, že áno. Okrem toho, že som získal nové schop-

nosti a vedomosti mi táto skúsenosť zatriktívnila životopis, čím som sa stal zaujímavejším pri ďalších výberových konaniach, ktorých som sa následne zúčastnil.

Na akých projektoch momentálne pracujete?

Spolupracujem s Organizáciou pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE), konkrétne s Úradom pre demokratické inštitúcie a ľudské práva (ODIHR) na niekoľkých aktivitách, ktoré sa týkajú Rómov. Tento úrad je jednou z inštitúcií OBSE. Pôsobím ako konzultant, ktorý monitoruje situáciu dodržiavania práv rómskych utečencov z Ukrajiny v Českej a Slovenskej republike. V rámci tejto aktivity sa snažíme identifikovať rôzne prejavy diskriminácie, zisťujeme situáciu v prijímacích zariadeniach, komunikujeme so štátnymi autoritami a podobne.

Kto vám pomáhal vo vašom študijnom a kariérnom raste?

Sú ľudia, ktorým vďačím za veľa, napríklad rodičia, ktorí ma vždy podporovali v každom smere a rozhodnutí, ktoré som učinil. Nedá mi nespomenúť môjho dobrého priateľa Viktora Teru, koordinátora Roma Education Fund pre Slovensko. Viktora považujem za svojho mentora, ktorý mi vždy dobre poradil a nasmeroval ma tou správnou cestou.

Čo plánujete v budúcnosti?

Stáž na Veľvyslanectve Slovenskej republiky v Lublane mi priblížila prácu diplomatov na našich diplomatických misiách. Jedného dňa by som v tejto pozícii veľmi rád videl aj seba. Touto vetou som naznačil, kde by som rád pôsobil po skončení školy. Zatiaľ sú to len plány, ktoré život môže zmeniť. S istotou môžem povedať, že ak chcem v živote ešte niečo dosiahnuť, tak predom mnou stojí mnoho práce. Ako sa hovorí, všetko má svoj čas a postupnosť.

Text: Dominika Badžová

O priazeň poroty bojovalo 21 finalistov ocenenia Roma Spirit 2022

♦ Spoločná fotografia všetkých nominovaných

♦ Marián Bubenčík

♦ Nasťa Čonková, Poradňa pre občianske a ľudské práva

♦ František Balog

Bratislava, 26. november 2022 (RNL/TS) – Spomedzi všetkých 138 prijatých prihlášok na ocenenie vybral Prípravný výbor Roma Spirit 21 výnimočných organizácií, zamestnávateľov, osobností, obcí a činov, ktoré prispievajú k budovaniu spoločnosti rovných šancí. Vyhlasovateľmi 14. ročníka Roma Spirit boli Asociácia pre kultúru, vzdelávanie a komunikáciu (ACEC), Rozhlas a televízia Slovenska (RTVS) a Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. Záštitu nad podujatím prevzala prezidentka Slovenskej republiky Zuzana Čaputová.

Finalistami Roma Spirit 2022 v kategórii Mimovládna organizácia sú Cesta von, o. z., Divé maky, o. z. a Združenie Art Aktivista. V kategórii spoločnosť a zamestnávateľ porota vybrala TESCO STORES SR, a. s., Whirpool Slovakia spol. s r. o. a ZBOR – STAV, s. r. o., r. s. p., v kategórii Obec a mesto boli nominované obce Čakov, Toporec a Varhaňovce.

Kategória Osobnosť mala v nominácii komunitného lídra Mariána Bubenčíka, prekladateľku Eriku Godlovú a prozaičku Michaelu Mihokovú. Novinár a redaktor Roman Čonka, režisérka a producentka Vera Lacková a iniciatíva Svet medzi riadkami zaujali v kategórii Média. O ocenenie v kategórii Kultúra sa uchádzali herec František Balog, muzikologička Jana Belišová a Divadlo Romathan.

Na ocenenie v kategórii Čin roka boli nominovaní Mladí dobrovoľníci z Vinodolu, Najmladší živí darcovia alebo Poradňa pre občianske a ľudské práva.

Odborná porota a porota Čin roka rozhodli

Do medzinárodnej Odbornej poroty zasadli veľvyslanec Spojeného kráľovstva na Slovensku Nigel Baker, veľvyslanec Spojených štátov amerických na Slovensku Gautam A. Rana, riaditeľ Kontaktného strediska pre záležitosti Rómov a Sintov Úradu OBSE pre demokratické inštitúcie a ľudské práva (ODIHR) Cristi Mihalache a riaditeľ Múzea holokaustu v Seredi Martin Korčok.

Do kresiel poroty Čin roka zasadli finalisti a laureáti ocenenia Roma Spirit z ostatných ročníkov, autorka Rómsko-slovenského frazeologického slovníka Martina Horňáková, módný dizajnér Pavel Berky, kultúrny antropológ a romista Alexander Mušíka, aktivistka a novinárka Denisa Havrlová a člen správnej rady Projekt DOM.ov Július Pecha.

♦ Roman Čonka

♦ Paulína Masaryková (vpravo), Cesta von

♦ Miroslava Rychtarechová, Tesco stores SR

♦ Lubica Pankievičová, obec Varhaňovce

Ocenení

Ocenenie v kategórii Mimovládna organizácia získalo za včasnú ranú starostlivosť v prostredí generácie chudoby občianske združenie Cesta von, v kategórii Spoločnosť a zamestnávateľ získala ocenenie TESCO STORES SR, a. s., v kategórii Obec a mesto uspela obec Varhaňovce.

Roman Čonka si odniesol za svoje viac ako dvadsaťročné aktivity ocenenie v kategórii Média. V kategórii Osobnosť získal ocenenie komunitný líder Marián Bubenčík a v kategórii Kultúra autor a protagonista autorskej monodrámy František Balog.

V kategórii Čin roka si ocenenie za obhajovanie práv detí z Hermanoviec počas súdneho procesu nezákonnej segregácie vo vzdelávaní odniesla Poradňa pre občianske a ľudské práva.

„Všetky tri nominácie si zaslúžia veľký obdiv a uznanie za ich prácu, odhodlanie a pomoc, ktorú poskytujú,“ vyhlásila členka poroty Čin roka a laureátka Roma Spirit Martina Horňáková.

Jedinečný zážitok z galavečera umocnilo vystúpenie kapely Lomnické chýve, manželov Dreveňákovcov či Divadla Romathan. Výnimočný hudobný zážitok priniesol detský zbor zo ZŠ z Luníka IX Ďevjatkakere chýve, ale aj Zdenka Predná a Oskar Rózsa.

Rok ruskej agresie na mieste pomoci rómskym utečencom

◆ Pavlovce nad Uhom po ruskej invázii na Ukrajinu

Po sedemdesiatich siedmich rokoch sa do Európy vrátila vojna. Pred rokom, 24. februára 2022, som mal dohodnutý rozhovor o výsledkoch sčítania obyvateľov. Ani v ten deň som nemenil svoj ranný rituál a pri káve som ako obvykle začal čítať najnovšie správy. Na každom serveri sa písalo o invázii Ruska na Ukrajinu. Stalo sa to, čo sa dalo predpokladať, no málokto veril, že k tomu dôjde. Svet sa v tom okamihu zmenil. Dá sa to prirovnať k 11. septembru 2001, kedy sa začala tzv. vojna proti terorizmu. To, čo nasledovalo po 24. februári minulého roka si budeme mnohí pamätať do konca života. Invázia spôsobila desiatky tisíc obetí na oboch stranách a spustila jednu z najväčších utečeneckých kríz v Európe.

Útek z krajiny

Viac ako osem miliónov Ukrajincov bolo nútených utiecť zo svojich domovov do zahraničia a ďalších päť miliónov bolo vysídlených vnútorne. Svojím rozsahom a tempom bojových operácií sa jedná o najväčší medzištátny ozbrojený konflikt v Európe od skončenia druhej svetovej vojny. Na začiatku sme mnohí predpokladali, že sa vojna na Ukrajine skončí do niekoľkých týždňov, mesiacov. Dnes ani po roku nevidíme jej koniec.

Už od prvých dní ruskej agresie začali prichádzať na Slovensko stovky odíedencov, medzi ktorými boli aj ukrajinskí Rómovia. Na Slovensku sa spolu s ich príchodom spustila obrovská vlna pomoci a solidarity. Aj ja som sa téme rómskych odíedencov intenzívne venoval. Počas prvých týždňov, kedy k nám prišlo najviac ľudí z Ukrajiny, som sa stretol nielen so ženami s deťmi, ktorí museli odísť zo svojich domovov, ale rozprával som sa aj s ľuďmi, ktorí im od prvej chvíle pomáhali.

Jeden z prvých – pastor Gombár

Pastor Apoštolskej cirkvi z Pavloviec nad Uhom Marek Gombár bol medzi prvými, ktorí ponúkli azyl stovkám Rómov z Ukrajiny. Pre neho to bola samozrejmosť a bol vďačný všetkým ľuďom, ktorí sa k nemu a jeho zboru pripojili. Teraz po roku som sa vybral do Pavloviec nad Uhom a chcel som si s Marekom Gombárom pripomenúť smutné 1. výročie vojny na Ukrajine.

Keď som tam šiel pred rokom, mal som celkom iné pocity. Vedel som, že tam budú ženy s deťmi, že sa budem rozprávať s ľuďmi, ktorí z jedného dňa na druhý zmenili presídlením svoj osud. Teraz som išiel za človekom, ktorý sa napriek tomu, že nemal skúsenosti nebál pomôcť zmeniť k lepšiemu osudy stovák ľudí.

Iná obec

Do Pavloviec nad Uhom som prišiel ráno o deviatej. Obec sa mi zdala iná ako pred rokom. Zabudol som, do ktorej ulice odbočiť, a tak som asi pätnásť minút hľadal dom Mareka Gombára. Ulice boli prázdne a nemal som sa koho opýtať. Našťastie stál pred kostolom jeden pán, ktorý mi ukázal cestu. V dome boli okrem pastorevej rodiny aj nejakí iní ľudia. Obával som sa, že z rozhovoru nebude nič, ale tí ľudia práve riešili pomoc ľuďom z Ukrajiny. Môj rozhovor nebol ohrozený a navyše som mal možnosť stretnúť ďalších ľudí, ktorým slovo pomoc nie je cudzie.

S Marekom Gombárom sme sa zvitáli, usadili a pani Jarmila nás ponúkla koláčmi s čajom. Poprosil som ju, či by aj ona nezaspomínala na udalosti spred roka. Zaujímalo ma, ako si Marek Gombár po roku spomína na 24. február, keď Rusko začalo inváziu na Ukrajinu.

Hrozné ráno

Situácia je podľa Gombára aj dnes v takom bode, že prevláda smútok nad tým, čo sa stalo a on

◆ Marek Gombár, miestny pastor

stále súcíť s tými ľuďmi, s niektorými je aj teraz v kontakte. „To ráno bolo hrozné. Modlil som sa a vyznával sa: ‚Pane, ak sa niečo deje, tu sme, počítaj s nami‘. A v priebehu dňa sme už začali pomáhať ľuďom.“

V prvých týždňoch zaplnili celú cirkevnú budovu odíedencami, každý deň ich tam bolo do sto, jednu noc 220, a to už bolo veľa. Ale Marek Gombár hovorí: „Vďaka Bohu bolo veľa cirkevných zborov, ktoré prišli do spolupráce, a tak sme pomohli asi 700 až 900 ľuďom, aby sa dostali na dobré miesta.“

Do rozprávania sa zapojila aj manželka Mareka Gombára, Jarmila. „Tá situácia bola veľmi ťažká. Mysleli sme, že príde pár ľudí, ktorým pomôžeme, ale bolo ich veľmi veľa. Musím poďakovať Bohu, že máme takých dobrých ľudí, či už u nás v obci alebo aj v okolí, ktorí pomáhali od prvej chvíle. Pomáhali všetkým čo mali, jedlom, oblečením, plienkami, mliekom pre deti, prikrývkami...“

Nemali inú možnosť

Našťastie vždy mali čo poskytnúť odíedencom a aj keď odchádzali, mali im čo dať na cestu. Okrem ľudí, ktorí boli v ich kosto-

le sa pani Jarmila starala aj ďalších, ktorých prijali do svojho domu. „U nás v dome sme prichýlili dve rodiny. Jednu sme poznali s deťmi, ktorí k nám chodili aj predtým. Cítila som, že im nie je príjemné, že musia byť u niekoho cudzieho a zdieľať s nami našu domácnosť. Ale nemali inú možnosť a boli nám vďační za pomoc.“

Jedna rodina neskôr odišla za manželom a pastoreva rodina vycestovala ďalej na západ. V kostole sa vystriedalo veľmi veľa žien a detí. Boli to rómske rodiny, jednu noc u nich prespala nerómska Ukrajinka. „My, ženy sme im tam varili, pomáhali s deťmi. Nebol to príjemný pocit, pozeráť sa na ľudí, ktorí museli opustiť svoje domovy, svoje rodiny. To, čo vidíte na internete je jedna vec, ale zažiť to na vlastnej koži je niečo iné, niečo veľmi ťažké.“ Jarmila priznala, že ako žena a matka to znášala veľmi ťažko. Spolu so ženami z cirkevného zboru si viackrát poplakali, keď videli utrápené matky a deti, ktoré opustili svojich manželov, otcov, synov či bratov a nevedeli, aká budúcnosť ich čaká.

„Musím sa poďakovať mnohým, že nás v tom nenechali samých a pomáhali nám. Naša obec

nám taktiež pomáhala, starosta zabezpečil teplú stravu a poskytol komunitné centrum, kde sa mohli odíedenci osprchovať. Neskôr sa spojili viaceré zbory Apoštolskej cirkvi a spoločne sme pokračovali v pomoci,“ spomína Jarmila. Podľa nej je potrebné poskytnúť pomoc ľuďom, ktorí odišli pred vojnou. „My im chceme aj naďalej pomáhať a sme tu pre nich,“ hovorí. S niektorými rodinami sú aj teraz v kontakte, volajú si, porozprávajú, ako sa majú. „Boli sme v Anglicku na návšteve, a tam sme sa stretli s jednou rodinou, ktorá bola u nás. Teší ma, že sa majú dobre. Ďakovali nám, že sme im na začiatku ich cesty pomohli,“ hovorí.

Marek Gombár priznal aj skormútené srdce a zlé pocity z toho, že tí ľudia vôbec museli utekať s deťmi. Zlý pocit sa mu vracia aj teraz, keď si spomenie, čo museli v tej zime prežívať spolu s deťmi, keď stáli na hraniciach šesť až sedem hodín. Podľa neho to bolo také hrozné, že sa dodnes s manželkou nevedia tešiť z toho, kým ľuďom pomohli.

Väzby s Ukrajinou

Ľudia z Ukrajiny sa pred rokom na neho obracali, pretože ho po-

◀ Mnohí Romovia z Ukrajiny našli dočasný pobyt v kostole zboru Apoštolskej cirkvi

znali. Ich cirkev pôsobí aj na Ukrajine a s mnohými majú dobré vzťahy a poznajú sa osobne. Aj vzhľadom na to situáciu riešili promptne. Chodili na hranice, zvažovali ľudí do ich cirkevného zboru a dokonca pomáhali aj ostatným apoštolským zborom na Slovensku, napríklad zboru zo Sabinova. Koordinovali ich, lebo žijú blízko hraníc. Otázka znela, či by do toho išli znova. Podľa pastora Mareka to nieslo isté bremeno. Na začiatku nespali niekoľko nocí. Robili deň a noc, hlavne v noci, lebo títo ľudia ostávali vonku. Cez deň prichádzali nejaké autobusy, ale počas noci sa ľudí nemal kto ujať. Spomenul si, ako raz vošiel do jedného stanu, bolo to asi týždeň od začiatku vojny. V tom stane bola hŕstka Rómov a povedali im, že už nemôžu brať nikoho, lebo nemajú pre nich miesto, nemajú ich kam uložiť spať. A práve vtedy pozvali zbor zo Sabinova.

„Keď som vošiel do toho stanu, bol tam so mnou Štefan Papp z našej cirkvi, ktorý už dlho slúži pánovi. Bolo tam približne dvadsať ľudí s malými deťmi: ako keby uvideli mamu. Ako malé dieťa, ktoré zbadá svoju mamu. Prišiel som tam s tým, že už neprijímame ľudí, nech sa o nich postará štát. A tí ľudia na nás volali: Marek, Marek, prišiel si? My sme tu mrzli celú noc, deti nejedli. Prosíme, pomôž nám,“ spomína Marek.

V tom čase bola na druhej strane hranice nejaká rabovačka a oni si mysleli, že to bol niekto z tej osady. Postrelili tam päť ľudí a jeden zomrel. A oni Marekovi povedali, že im zastrelili brata a prosili o pomoc. „Ja som sa nemohol zdržať, vyšiel som von a rozplakal som sa. Pastor Štefan ma objal. Vravím, nemôžeme to tak nechať. Tak sme ich vzali a ešte v ten deň im pomohli. Strašné,“ vraví pastor.

Na otázku, či by išiel opäť do toho, odpovedal: „Určite áno. Robili sme to najmä kvôli tomu, že

♦ Roman Gorol v rozhovore s utečencami

veríme v pána Ježiša Krista. Srdce nám nedá nepomáhať, tak ako Božie slovo hovorí: hladných aby sme nakrmili, aby sme navštevovali tých, ktorí sú vo väzení, aby sme sa ujali pocestných, a to chceme stále robiť. Nesie to so sebou bremeno aj zodpovednosť. Nevieš vždy, komu pomáhaš, lebo prichádzali ľudia z rôznych vrstiev. Veľmi chudobní, chudobní, strední a prichádzali aj bohatší, ktorí odchádzali z krajiny, ale nevedeli sa pohnúť tu na slovenskej strane. Takže určite aj teraz sme tu a radi pomôžeme našim Rómom, lebo aj keď sme z rôznych krajín, srdce máme také isté“.

Pomoc od štátu

Po určitom čase pomoc odídencom prebral na svoje plecia štát. Pred rokom mi Marek Gombár hovoril, že sa snažia pomáhať ako sa dá. Ale majú iba kostol, nemajú žiadnu ubytovňu alebo nejaké sociálne zariadenie. Keby to vzal do svojich rúk štát, on by v tej práci pokračoval a bol nápomocný ako zamestnanec štátu.

Pýtam sa ho, ako sa zmenila situácia, keď pomoc odídencom prebral štát? Podľa Mareka Gombára sa ľudia, ktorí prichádzali z ukrajinskej strany ocitli v neja-

kých štátnych zariadeniach, ktoré pre nich štát vytvoril. Bolo to pre nich dosť pochmúrne. Ľudia, Rómovia zvlášť, sú zvyknutí jesť viackrát za deň. Tohto sa im nedostávalo. Bolo aj pár prípadov, že sa ocitli v štátnych zariadeniach, pričom neboli zvyknutí na život v takýchto objektoch. „Tomu my Rómovia rozumieme. Slováci tomu nemusia rozumieť ani to akceptovať. Volali nám, či sa vieme o nich postarať my. Niekedy to bolo tak, že deväťčlennú rodinu dali do lesníckej ubytovne v lese. Následne nám volali, či my nevieme týchto ľudí posunúť do nejakého bezpečného prostredia, kde by mohli na určitý čas ostať. Povedal som, že samozrejme, lebo my sme v tom čase posielali ľudí do Čiech, kde máme nejaké kontakty, a tam sa o nich dokázali postarať,“ spomína Marek Gombár.

Keď požiadal o adresu, kde ich môže vyzdvihnúť, nevedeli presne pomenovať to miesto, adresu, lebo tí ľudia boli v lese. Aj niektorí ľudia z ich zboru videli nejaké videá z lesa, na ktorých boli ľudia, ktorí prosili o pomoc, lebo boli odtrhnutí od civilizácie. Na otázku, prečo ich dali do lesa mu odpovedali, že mali podozrenie, že sú nakazení covidom, tak ich izo-

lovali. Hoci stačil niekoľkokomunový test a zistili by, či im z ich strany hrozí nejaké nebezpečenstvo nákazy. „My sme im naozaj pomohli. Prišiel po nich autobus, ktorý ich odviezol do Popradu a následne sme ich odviezli do Čiech,“ dodáva.

Pomoc od dobrých ľudí

Podobných prípadov bolo podľa Mareka viac, nebolo to ľahké. Mali ľudí, ktorí im pomáhali, lebo zbory by to finančne nevedeli utiahnuť. Aj vďaka misionárom zo zahraničia ako Brad a Carla Teisenovci z Kanady, ktorí pôsobia v Košiciach. Oni prišli a pomáhali, našli nejakých sponzorov a mali naozaj ochotné srdcia.

„Musím spomenúť aj Shane McNeryho, ktorý pracuje už viac ako dvadsať rokov s Rómami v Poprade a Pierre van Hurena, ktorý pôsobí v Soli. Spojili sme sa a išli s nami aj s ostatnými rómskymi zbormi z Francúzska, Nemecka, Anglicka. Posielali financie na pomoc ľuďom, ktorí cítili, že nie sú veľmi prijatí na Slovensku. Z tohto dôvodu chceli odísť zo Slovenska,“ vytráňa Marek.

Asi po dvoch až troch mesiacoch trvania vojny chodili na hranice a na vlastné oči videli rozdiel

v správaní sa k rómskym odídencom, hovorí Marek Gombár.

„Prichádzali rôzni ľudia a áno, prišli aj matky s deťmi, ktoré naozaj vystrájali. Ale bolo potrebné nájsť systém, ako sa postarať aj o také deti. Veď ak pomáhame, tak pomáhame všetkým. A boli to ľudia, ktorí utekali z miest, kde sa bojovalo. Misionári od brata Shane McNeryho, manželský pár zo Španielska videli, že mama je veľmi utrápená, tak sa ujali jej detí. Urobili kruh, v ktorom sa s nimi hrali. Deti sa smiali, hrali sa a týmto spôsobom odbremenili matku a vyplnili čas do príchodu autobusu. Dalo sa, len treba chcieť a nájsť spôsob,“ spomína.

Z vlastného domova azyl

Doma u Gombárovcov našli na určitý čas azyl nejakí ľudia, napríklad rodina pastora Fontoša. Manželia pomohli približne 900 ľuďom, s niektorými z nich sú stále v kontakte. Pri mnohých majú aspoň vedomosť o ich ďalšom osude. „U nás žila rodina pastora Fontoša, ktorý mal v tom čase u seba ľudí z východu Ukrajiny z oblastí, kde sa bojovalo. On a ľudia z jeho zboru uchýlili odídencom vo vlastných domoch a aj v kostole,“ vymenúva. str. 20 >>>

Vzdelávanie detí v rómskej škole v Starej Ľubovni je nezákonnou segregáciou, rozhodol Najvyšší súd SR

◆ Archivná fotografia RNL

Košice, 13. február 2023 (RNL/TS) – Rómske deti navštevujúce Základnú školu v mestskej časti Stará Ľubovňa – Podsadek sú vo vzdelávaní segregované. Právoplatne o tom rozhodol Najvyšší súd SR na základe dovolania mimovládnej organizácie Poradňa pre občianske a ľudské práva, ktorá v tejto veci od roku 2015 vedie strategické súdne konanie. Najvyšší súd sa stotožnil s jej názorom, že vzdelávaním rómskych detí v etnicky homogénnej škole v blízkosti miestnej znevýhodnenej rómskej komunity dochádza k ich diskriminácii na základe etnickej príslušnosti. Potvrdil pritom zodpovednosť žalovaného štátu zastúpenom ministerstvom školstva a mesta Stará Ľubovňa ako zriaďovateľa školy, ktoré podľa neho neprijali dostatočné preventívne opatrenia na odstránenie danej diskriminácie rómskych detí.

Podľa najvyššieho súdu sú štátne inštitúcie zodpovedné aj za segregáciu, ktorá vznikla samovoľne a nie s cieľovým zámerom oddelovať rómske deti od detí z majority. „Ide o prelomové rozhodnutie súdu na Slovensku. Vôbec prvýkrát v histórii slovenský súd rozhodol, že vzdelávanie rómskych detí na čisto rómskej škole je nezákonné a predstavuje segregáciu. A to aj v prípadoch, kedy nedošlo k cieľovému oddelovaniu detí, ale segregácia vznikla samovoľne ako dôsledok demografického vývoja či rozhodnutia rodičov. Zodpovednosť za to nesú zriaďovateľ a štát. Rozsudok je tak jasným odkazom pre štátne inštitúcie, že musia konať a začať prijímať opatrenia na odstraňovanie segregácie rómskych detí nielen v rómskych triedach, ale aj v čisto rómskych školách,“ uviedla Vanda Durbáková, advokátka zastupujúca Poradňu v tomto súdnom spore.

Poradňa podala v prípade verejnú žalobu podľa antidiskriminačného zákona v roku 2015. V súdnom konaní namietala, že samospráva a zodpovedné štátne orgány, vrátane ministerstva školstva,

neprijímaním dostatočných opatrení na ochranu pred diskrimináciou a opatrení na odstránenie segregácie rómskych detí v Základnej škole v mestskej časti Stará Ľubovňa – Podsadek porušujú domáce a medzinárodné právne predpisy na ochranu pred diskrimináciou.

Podľa Poradne žalovaní namiesťto prijatia opatrení na ochranu pred diskrimináciou rozšírili kapacity školy, ktorú dlhodobo navštevujú len sociálne znevýhodnené deti z príľahlej rómskej komunity vybudovaním modulovej prístavby otvorenej v školskom roku 2014/2015. Toto opatrenie považovala Poradňa za nesystémové a podľa nej segregáciu rómskych detí na danej škole len udržiava.

Poradňa pre občianske a ľudské práva navrhovala ich inklúziu na školách spolu s ostatnými deťmi v meste.

Najvyšší súd odmietol argumentáciu nižších súdov a stotožnil sa s právnym názorom Poradne, že vzdelávanie rómskych detí v etnicky homogénnej škole v blízkosti miestnej znevýhodnenej rómskej komunity predstavuje ich diskrimináciu na základe etnickej príslušnosti. Výstavbou modulovej prístavby v areáli ZŠ Podsadek sa síce podľa neho rozšírili kapacity základnej školy v tom smere, že deti zo spádovej oblasti mohli navštevovať školu čo najbližšie situovanú k miestu bydliska. Tým však došlo fakticky k oddeleniu rómskych detí od detí majoritnej komunity a ich segregácii. Na tento záver podľa Najvyššieho súdu SR nemá vplyv neexistencia motívu cielene diskriminovať rómske deti zo strany žalovaných. Štátne inštitúcie tak podľa súdu zodpovedajú aj za segregáciu, ktorá vznikla samovoľne, napríklad ako dôsledok demografického vývoja či nastavenia školských obvodov. Najvyšší súd pri svojom rozhodnutí odkazoval aj na ustálenú judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva v Štrasburgu v obdobných prípadoch, na ktorú Poradňa v prie-

behu súdneho konania tiež poukazovala.

„Štát v spolupráci s obcou musí prijať účinné opatrenia (či už zákonodarnou iniciatívou, vytvorením stimulačných podmienok ako aj tvorbou školských obvodov), aby segregácii zabránili, nie sa iba nečinne prizerať a odvolávať sa na strohú, často zle interpretovanú dikciu zákona. Určujúci faktor pri každom postupe je najlepší záujem dieťaťa. Je totiž v záujme celej spoločnosti, aby aj z detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia vyrástli plnohodnotní členovia tejto spoločnosti, k čomu výraznou mierou prispeje aj desegregačné úsilie v rámci školského vzdelávania,“ konštatuje v rozsudku Najvyšší súd SR.

Rozsudok Najvyššieho súdu SR je v časti konštatujúcej segregáciu v škole v Starej Ľubovni právoplatný. Nižšie súdy sú viazané jeho právnym názorom.

„Zodpovedné štátne orgány boli, čo sa týka odstraňovania segregácie rómskych detí v základných školách v minulých rokoch, prakticky nečinné. A výstavba modulových prístavieb segregáciu len udržiavala. Tak ako v lokalite Podsadek, segregované základné školy na Slovensku mnohokrát fungujú v blízkosti vylúčených rómskych komunít. Príčiny tohto stavu sú komplexné a štát v spolupráci so samosprávami má zákonnú povinnosť konať. Musia identifikovať príčiny a navrhovať účinné opatrenia, ktoré segregáciu odstraňujú. Je to v záujme celej našej spoločnosti, čo napokon potvrdil aj najvyšší súd v svojom rozsudku,“ dodal Štefan Ivancó, programový koordinátor Poradne pre občianske a ľudské práva.

Segregácii a desegregácii sa venuje aj Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030, ktorú koordinuje splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity.

„V Stratégii sme si stanovili za cieľ systematicky predchádzať, zmierňovať a eliminovať prejavy se-

gregácie v edukačnom procese na všetkých stupňoch vzdelávacieho systému a zvýšiť inkluzívnosť škôl prostredníctvom systémovej a metodologickej podpory individualizácie edukačného procesu. Čaká nás v tejto oblasti ešte veľa práce, ale aj tento rozsudok najvyššieho súdu urguje, aby sa tým štát intenzívne zaoberal,“ uviedol v tejto súvislosti splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity Ján Hero.

Mesto rozhodnutie súdu rešpektuje

Primátor mesta Stará Ľubovňa Ľuboš Tomko v súvislosti s rozhodnutím súdu uviedol, že mesto toto rozhodnutie rešpektuje, ale nestotožňuje sa s ním. Podľa jeho slov každý žiak navštevuje základnú školu na základe rozhodnutia rodiča, ktorý si môže vybrať akúkoľvek školu v meste.

„Odmietame segregáciu žiakov tak, ako to bolo uvedené v rozhodnutí Najvyššieho súdu SR. Trpezlivo argumentujeme tým, že je to dôsledok demografického vývoja,“ poznamenal Tomko pre agentúru SITA, ktorej správu zverejnil na webe Korzár Spiš. Poukázal na to, že kým v roku 2003 mali v danej škole 138 žiakov, v roku 2012 ich bolo 216 a v tomto roku už 399. Keďže kapacity pôvodnej miestnej školy nepostačovali, v septembri 2015 v Podsadku otvorili novú modulovú školu.

Ako ďalej uviedol primátor mesta, školské obvody, ktoré upravili, sú určujúce pre rodiča, ale nie sú to nevyhnutné hranice, ktoré nie je možné prekročiť. V každej jednej základnej škole, ktorá je v zriaďovateľskej pôsobnosti mesta majú rómskych žiakov.

Deti z Podsadku podľa jeho slov navštevujú materské školy v meste a niektorí žiaci zase základné školy, i keď ojedinele.

„Neexistuje žiadne rozhodnutie riaditeľa základnej školy, ktorý by rozhodol o neprijatí žiaka z Podsadku do základnej školy. Naopak, ani jeden rodič, ktorý je mimo Podsadku neprihlásil svoje dieťa

Fakty:

- Okresný súd Bratislava III v decembri 2016 žalobu Poradne zamietol a odvolací Krajský súd v Bratislave jeho rozsudok v apríli 2020 v celom rozsahu potvrdil. Konštatoval pritom, že aj keď školu navštevujú výhradne rómske deti – tento stav vznikol v dôsledku demografického vývoja a so súhlasom rodičov rómskych detí. Podľa odvolacieho súdu daný stav vznikol bez úmyselného konania štátu a samosprávy ako žalovaných strán, ktorých cieľom nebolo zamedziť vzájomnému kontaktu rómskych detí s deťmi z majority.
- Proti rozsudku odvolacieho súdu podala Poradňa v roku 2020 dovolanie na Najvyšší súd SR, ktorý rozsudkom z dňa 15. decembra 2022 rozsudok Okresného súdu Bratislava III v spojitosti s rozsudkom Krajského súdu v Bratislave – v časti zmenil. Rozhodol, že žalované mesto Stará Ľubovňa a štát v zastúpení Ministerstvom školstva SR porušili zásadu rovnakého zaobchádzania tým, že neprijali dostatočné preventívne opatrenia na ochranu pred diskrimináciou a opatrenia na odstránenie diskriminácie rómskych detí v Základnej škole Podsadek v Starej Ľubovni na základe ich etnického pôvodu.

do Základnej školy v Podsadku,“ poznamenal Tomko.

Rodičia z tejto mestskej časti dokonca podľa jeho slov spisovali petíciu o tom, že nechcú dávať deti do škôl mimo nej. Primátor poukázal aj na to, že v škole dbajú o dochádzku.

„Keď žiak nepríde do školy, nastupuje miestna poriadková služba, terénna sociálna práca, intenzívne to riešime. To nie je druhotriedna či tretotriedna škola. Vybavujeme ju,“ zhodnotil primátor mesta Stará Ľubovňa Ľuboš Tomko pre agentúru SITA.

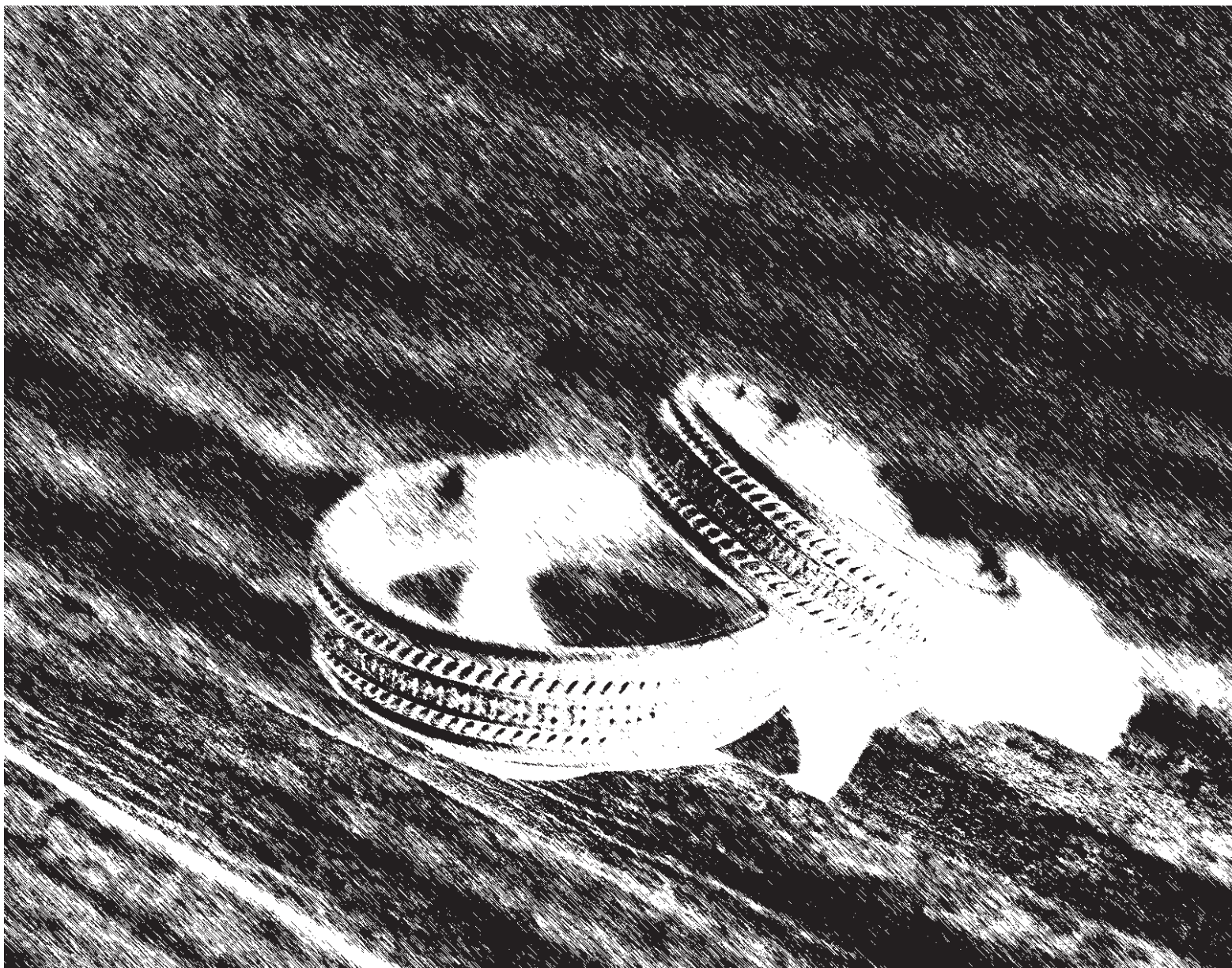
Prácu s rómskymi deťmi považuje za dôležitú a kľúčovú, rovnako ich prístup k vzdelaniu.

O Barikanovi / Pal o Barikano

Ako sa na správneho Róma patrí, v osade každý chlap ovládal nejaké remeslo alebo vedel hrať na hudobný nástroj. Len Barikano bol iný. Neovládal žiadne remeslo a nevedel hrať na žiadny hudobný nástroj, ale zato roboty sa nebál a pracoval u miestneho richtára. Barikano znamená pyšný, parádny, namyslený – volali ho tak preto, lebo vždy chodil parádny v peknom, vyžehlenom obleku, mal vyleštené topánky, dohora vyčesané vlasy a bol dohľadka vyholený. Aj do práce k richtárovi chodil v obleku a pekne upravený a tam sa prezliekal do pracovného odevu. So svojou ženou Gizkou mali jedinou dcéru, ktorej dali meno Perla, lebo bola nádherná ako ozajstná perla a perly boli vždy symbolom krásnych žien. Ani si nevšimli a z malej, krásnučkej Perly bola už dievčina na vydaj. Chystali sa jej zásnuby s mladým čavom Bertičkom z vedľajšej dediny.

Bol krásny letný piatok podvečer a Barikano sa pripravoval na zajtrajšie zásnuby svojej jedinej dcéry Perly, ako sa patrí na otca nevesty, aby ju nezahanbil. Chcel vyzeráť ako gróf a ukázať rodičom ženícha, že on nie je hocikto a že v meste je vážený človek. Ved' aj čierny oblek s dlhým frakom, bielu košeľu so stojatým golierikom a čierny motýlik mu na túto príležitosť daroval richtár, u ktorého Barikano pracuje. „Vieš, Barikano, šaty robia človeka a ty na zásnubách svojej krásnej dcéry musíš vyzeráť ako gróf,“ povedal mu richtár, keď mu daroval jeden zo svojich starších oblekov. Frak, košeľu, ale najmä nohavice, aby na nich mal puky ostré ako sa patrí, mu jeho žena Gizka žehli- la takmer dve hodiny. Dovtedy ju Barikano karhal, že puky zle zažehľuje, kým neboli ostré ako majú byť. Frak a košeľu mu zavesila na vešiaky, nohavice na ramienko a dala ich do skrine, ktorú mali v kuchyni, aby sa nepokrčili. Barikano bol spokojný, že košeľu, frak a nohavice mu perfektne vyžehlila jeho Gizka a dala do skrine, aby sa nepokrčili, ale najmä bol spokojný s pukmi na nohavičkách. Vyťahol čierne topánky, ktoré mu tiež daroval richtár, leštadlo na topánky a začal si ich glancovať. Medzitým si ušúľal niekoľko cigariet, poťahoval jednu za druhou a popíjal pálenku. Jeho žena u svojej sestry aj s rodinou pripravovala na zásnuby jedlo, koláče a všetko, čo na zásnubách u Rómov nesmie chýbať. Barikano si topánky vyglancoval tak, že ste sa v nich mohli vi-

♦ Ilustračná fotografia

dieť ako v zrkadle. Odložil ich tiež do skrine. Bolo už neskoro večer, a preto si išiel ľahnúť. Na ženu nečakal.

Vstal skoro ráno a bol nervózny a netrpelivý. Nemohol sa dočkať toho, ako ho uvidia hostia v obleku a budú vyvalovať oči a žasnúť od závidosti, že vyzerá ako gróf. Otvoril skriňu, aby skontroloval či sú oblek a topánky v poriadku. Potom si ušúľal cigaretu, urobil kávu a vyšiel von na dvor. Tam vychutnával voňavú kávu, poťahoval z cigarety a predstavoval si, ako mu Rómovia budú závidieť jeho grófsky oblek. Viac myslel na seba, ako na svoju dcéru Perlu, aká bude nádherná v zásnubných šatách. Aj jeho žena vstala skôr, aby v zadnej chýži pripravila stoly a stoličky na zásnuby, aby bolo kde usadiť

hostí. Keď Barikano dopil kávu a vyfajčil cigaretu vošiel do šopy, kde mal pripravené zrkadlo a veci na holenie. Pekne dohľadka sa oholil, upravil fúzy, vlasy si namastil bravčovou masťou ako je zvykom u rómskych chlapov, najmä muzikantov, a pekne si ich vyčesal dohora. Tam, kde mu vlasy odstávali, malými nožnicami ešte upravoval.

V zadnej chýži dievčatá pripravujú nevestu, češú jej vlasy, do ktorých dávajú rôzne ozdoby, líčia ju a pomáhajú pri obliekaní. Je už skoro poludnie a žena kričí na Barikana. „More! Za chvíľu sú tu hostia na pytačky a ty ešte nie si oblečený? Rýchlo sa obleč!“ Barikano si oblečie košeľu, dá si do nej motýlika. Obuje si topánky a sadne za stôl v kuchyni. „Ved' si obleč aj nohavice a daj na seba

frak, to takto chceš sedieť v kuchyni bez nohavíc a fraku?“ kričí na neho žena. „Čo re- veš!? Keď budú prichádzať, oblečiem sa. Ak si oblečiem nohavice, dovtedy kým prídu sa mi pokrčia a ako budem vyzeráť pred hostami?“ jeduje sa Barikano. Žena mávne rukou a ide za dcérou do zadnej chýže. Barikano sedí za stolom v bielej košeli so stojatým golierikom, ktorú zdobí pekne vyžehlený a vyrovnaný čierny motýlik. Spod stola mu trčia čierne ako zrkadlo vyglancované topánky. Pod stolom má fľašu s pálenkou, ktorú včera nedopil, a tak ju malými dúškami dopíja, aby jeho žena nič nezbadala. „Už idú!“ niekto zakričal zvonku. Zďaleka bolo počuť hudbu, ktorá sprevádzala hostí zo strany ženícha.

D. Litterová a G. Radičová získali v roku 2022 ocenenie Lúč z tmy

Bratislava, 25. november 2022 (RNI) – Lúč z tmy je ocenenie, ktoré každoročne udeľujú rómske organizácie a nezávislé osobnosti tým, ktorí sa dlhodobo zaslúžili o zlepšenie postavenia Rómov v rôznych oblastiach života alebo sa významným spôsobom podieľajú na budovaní mostov medzi Rómami a väčšinovou spoločnosťou. Vyhlasovateľom je občianske združenie eduRoma a Ústav romologických štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Ocenenie Lúč z tmy získala tento rok riaditeľka odboru horizontálnych princípov Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR Dagmar Litterová, ktorá pracou v štátnej správe preukázala, že je prínosom v oblasti tvorby a presadzovania štátnych stratégií pre nediskrimináciu a rovnosť príležitostí.

Druhou ocenenou je riaditeľka Súkromného hudobného a dramatického konzervatória v Rimavskej Sobote Gabriela Radičová. Ocenenie získala za dlhodobú podporu rómskych žiakov v oblasti vzdelávania a budovania medzikultúrneho dialógu.

V rámci oceňovania už druhýkrát udelili aj cenu verejnosti, ktorú nazvali Kalapa Te-

♦ Na fotografii zľava: Gabriela Radičová, Dagmar Litterová, Jurina Rusnáková, Viktor Teru, Rinaldo Oláh. Foto: FB Lúč z tmy

le – Klobúk dole. Ocenenie získali dvaja pastori Apoštolskej cirkvi – Marek Gombár a Rinaldo Oláh, ktorí hneď po invázii Ruska

na Ukrajinu pomáhali hlavne rómskym utečencom z Ukrajiny. Ocenenie si prevzal aj koordinátor Rómskeho vzdelávacieho

fondy Slovensko Viktor Teru, ktorý zabezpečoval humanitárnu pomoc a podporu jednotlivcom, ale aj organizáciám.

Gizka, Perla a všetci, čo boli v dome vyšli na dvor. „Obleč sa, more! Už sú tu!“ ešte zakričí Gizka na Barikana. Ale Barikano za stolom zdriemol. Všetci stoja vonku a Barikana nikde. „Prepáčte! Idem po neho,“ povie zahanbene Gizka a vojde do domu. Od zlosti strelí Barikanovi facku. Ten sa preberie a kričí na svoju ženu: „Prečo ma biješ!?“ Žena odvetí: „Už sú tu! Vezmi pálenku a nalievaj hostom!“ Barikano vytiahne zo skrine frak, oblečie si ho, vezme fľašu pálenky, pohárik a vybehne na dvor. „Šťastia a zdravia nech dá Boh! A nech sa šťastne skončí to, po čo ste prišli!“ pozdraví ich Barikano a nalieva pálenku chlapom.

Hudobníci, keď videli Barikana, prestali hrať. Rómovia sú v nemom úžase a žena s dcérou Perlou sa idú od hanby prepadnúť pod zem. Ženích a jeho rodičia sa ovládajú, aby nevybuchli smiechom. Barikano sa obzerá okolo seba a myslí si, že Rómovia žasnú nad tým, že je oblečený ako gróf. Žena šťuchá Barikana do chrbta a šepká mu do ucha: „Nemáš na sebe nohavice“. Ten sa pozrie dole a celý červený od hanby vbehne do domu. Oblečie si nohavice a vyjde von zahanbený so slovami: „Prepáčte mi, ale tak som šanoval nohavice, aby som ich nepokrčil skôr než prídete, až som zabudol, že ich nemám na sebe“. Vtom otec ženícha humorne poznamenal: „More! Ja som si myslel, že to je nová móda a už som chcel zobliecť nohavice aj ja!“ Zasmiali sa na tom všetci a aj Gizka a nádherná nevesta Perla. Potom po obojstrannom súhlase, že mladí budú svoji sa dohodli, že o týždeň bude svadba a sadli si všetci za stôl, aby oslávili zásnuby. Barikano sa opil tak, že zaspal v obleku a ráno vstal celý pokrčený.

O týždeň bola svadba a Barikano tento raz, aby si opäť nezabudol obliecť nohavice, obliekol sa už skoro ráno. Ešte predtým sa pekne dohladka oholil, upravil fúzy, vlasy si namastil bravčovou masťou a pekne si ich vyčesal dohora. Vyzeral ako gróf. Kým ostatní pripravovali svadobný stôl, jedlo, koláče a všetko, čo je potrebné na rómskej svadbe, Barikano sa veselil a popíjal. Do nálady mu hrali muzikanti z osady. Ešte nebolo ani poludnie a Barikano už bol mierne unavený, a tak si sadol do starého kresla, ktoré mal v šope a rád v ňom oddychoval. Zaspal. Keď prišiel ženích po nevestu, zobudila Barikana hudba, ktorá ho sprevádzala. Ten vyskočil z kresla v šope a vyšiel von na dvor. Jeho grófsky oblek bol celý pokrčený a predtým pekne upravené a vyčesané vlasy mal rozstrapatené ako strašiak.

* * *

Sar pes pro čačuno Rom patrinel, andre osada dojekh murš džanelas varesavo keriben abo džanelas te bašavel pre varesavo ba-

šavibnaskro sersamos. Ča o Barikano sas aver. Nadžanelas te kerel nisavo keriben u a-ňi nadžanelas te bašavel pre nisavo bašavibnaskro sersamos, kajča vaš oda pes bučivar nadaralas u kerelas buči ko gavutno čhibalo. Le barikanes vičhinenas Barikano vaš oda, bo sojekhvar phirelas barikanes, upre vazdne nakheha andro šukar, biglimen ancugos, o kamašli šukares žužarde, o bala upre uchande u sas sojekhvar šukares holimen. The andre buči ko čhibalo phirelas andro ancugos u šukares prikerdo u odoj pes prečhivelas andro bučakre gada. Peskra romňaha la Gizkaha len sas jekhutňi čaj, savake dine nav Perla, bol sas bari šukar sar čačuňi perla u o perli sas sojekhvar simbolos le šukare džuvlengro. Aňi nadžanle kana u la cikňa šukarora Perlatar sas imar čaj pre romeste. Kisitinenas o mangavipen le terne čaha le Bertičkuha andal o pašuno gav.

Sa šukar ňilajeskro paraščuvin kija račate u o Barikano pes kisitinelas pro tajsutno mangavipen peskra jekhutňa čakro la Perlakro, sar pes patrinel pro dad la ternakro, kaj lake te na kerel ladž. Kamelas te dičhol avri sar grofos u te sikavel le terneskre dake–dadeske, hoj ov nane hocko u hoj andro foros hino udžando manuš. Se the o kalo ancugos le džindžarde gerekoha, o parno gad la upre ačuňa galiraha the o kalo papargos leske pre kada mangavipen diňa o čhibalo, ke savo o Barikano kerel buči. „Džanes, Barikano, o gada keren manušes u tu pro mangavipen tira šukara čhake musaj te dičhol avri sar grofos,“ phendža leske o čhibalo sar leske delas jekh peskre purane ancugendar. O džindžardo gerekos, o gad, kajča nekbuter e cholov, kaj pre late te en zorale puki sar pes patrinel, leske leskri romňi e Gizka biglinelas maj duj ori. Dži akor pre late o Barikano vičhinelas, hoj namište o puki biglinel, medik na sas zorale sar kamen te el. O džindžardo gerekos the o gad leske figindža pro višakos, e cholov pro ramienkos u thodža len andro šifoneris, savo sas andro tavibnaskro kher, kaj pes te na hužvinen. O Barikano sas bikivel, hoj o gad, o džindžardo gerekos the e cholov leske bares lačhes biglindža leskri romňi e Gizka u thodža andro šifoneris, kaj pes te na hužvinen, kajča nekbuter sas bikivel pe pukenca pre cholov. Cirdňa avri o kale kamašli, save les diňa tiš o čhibalo, o žiros pro kamašli u chudňa len te glancinel. Maškar oda peske pačardža vajkeci thuvale, pocirdelas jekh pal aver u pijelas e thardi. Leskri romňi ke peskri pheň the la famelijaha kisitinenas pro mangavipen o chaben, bokela u savoro so pro mangavimen ko Roma natromal te chibafinel. O Barikano peske o kamašli avri glancindža avka, hoj šaj pes andre lende dikľanas sar andro

gendalos. Thodža len tiš andro šifoneris. Sas imar nasig rači, u vaš oda peske gela te pašol. Pre romňi na užardža.

Uštila sig tosara u sas cholamen the nadoužardo. Našti pes doužarelas oda, sar les dikhena o nipi andro ancugos u dena avri o jakha u merena andre choli, hoj dičhol avri sar grofos. Phundradža o šifoneris, kaj te di-khel či o ancugos the o kamašli hine odoj. Palis peske pačardža thuvati, kerdža kaveja u gela avri anglo kher. Odoj koštofinelas avri e saguňi kaveja, cirdelas la thuvalatar e las peske anglo jakha, sar leske o Roma zavizdiznena leskro grofiko ancugos. Buter gondofinelas pre peste, sar pre peskri čaj pre Perla, savi ela šukar andro mangavibnaskre gada. The leskri romňi uštila sigeder, kaj andro paluno kher te kisitinel o skaminda the o stolki pro mangavipen, kaj te el kaj te bešel le nipen. Sar o Barikano dopila e kaveja u the e thuvati gela andre šopa, kaj les sas kisitimen o gendalos the o sersami pro holišagos. Šukares pes hofindža, prikerdža o čhora, o bala makhľa balune žiroha sar oda sas sokašis ko romane murša, nekbuter ko lavutara, u šukares peske len uchndža upre. Odoj, kaj leske o bala ačhenas namište, la cikňa nožničkah mek prikerelas.

Andro palune kher o čhaja kisitinen la terňa, uchanen lake o bala, andre save thoven lake sojekhaver šukaribena, malinenas la u šigitinen lake pes te urel. Hin imar maj dilos u e romňi vičhinel pro Barikano. „More! Maj ena adaj o nipi pro mangavipen u tu mek nasas urdo? Sigo pes uri!“ O Barikano urel o gad, thovel andre leste le papargos. Urel o kamašli u bešel peske pašal o skamind. „Se uri the e cholov the o džindžardo gerekos, oda kavka kames te bešel andro kher bi e cholov the džidžardo gerekos?“ vičhinel pre leste e romňi. „So roves!? Sar avena, urava pes. Te urava e cholov akana, dži akor medik avena pes mange hužvinela u palis sar dičhuvava avri anglo nipi?“ cholarel pes o Barikano. E romňi kerel le vasteha u džal andro paluno kher. O Barikano bešel pašal o skamind andro parno gad la upre ačuňa galiraha, savo šukararel šukares biglimen kalo papargos. Telal o skamind leske dičhon kale sar gendalos avri glancimen kamašli. Tel o skamind hin les caklos la thardaha, savi idž nadopila, u avka polokores la dopijel, kaj leskri romňi te na di-khel. „Imar aven!“ vareko vičhindža avral. Dural šundžolas o bašaviben, savo anglal anelas le nipen pal le terneskri sera. E Gizka, e Perla the savore, so sas andro kher gele avri anglo kher. „Uri pes, more! Imar hine adaj!“ mek vičhindža e Gizka pro Barikano. Kajča o Barikano pal o skamind indralifa. Savore ačhen avri u o Barikano ňikhaj. „Ma-

rušen! Džav pal leste,“ phendža sndre ladž e Gizka a gela andro kher. Cholatar le Barikanes demadža pal o muj. Oda pes preifa u vičhinel pre romňi: Soske man mares!? E romňi phenel: „Imar hine adaj! Le e thardi u čhivker le nipenge!“ O Barikano cirdňa avri andal o šifoneris o džindžardo gerekos, urdža les, iľa o caklos la thardaha, o caklici u denašľa avri anglo kher. „Bacht the sastipen mi del o Del! U bachtates te agorisalo oda, pal soste avlan!“ palikerdža len o Barikano u čhivkerelas e thardi le muršenge. O lavutara, sar dikhle le Barikanes, preačhile te bašavel. O Roma ča dikhena bare jakhenca u e romňi la čhaha Perlaha ladžatar džan te preperel pes tel e phuv. O terno the leskre dad–daj ča pes likerena, kaj te na demen avri le asabnaha. O Barikano dikhel pašal peste u gondofinel peske, hoj o Roma o jakha den avri upral oda, hoj hino urdo sar grofos. E romňi le Barikanes čhinel andro dumo u lokores leske phenel andro kan: „nane pre tute e cholov“. Oda dikhel tele u lolo ladžatar denašel andro kher. Urel e cholov u avel avri ladžandutno le lavenca: „Maruašen pre mande, kajča avka sajinavas e cholov, kaj la te na hužvinav sigeder medik avena, hoj bisterdžom, hoj nane pre mande“. Andr´oda le terneskro dad pherasunes phendža: „More! Me gondolindžom, hoj oda ajsi moda u imar kamlom the me te čhivel tele e cholov!“ Chudne te asal savore the e Gizka u the e bari šukar terňi e Perla. Palis pal o dovakeriben, hoj o terne ena peskre pes dovakerde, hoj jekhe kurkeha ela o bijav u bešle peske pal o skamind, kaj te lošanen o mangavipen. O Barikano mačila avka, hoj zasuča andro ancugos u tosara uštila calo hužvimen.

Jekhe kurkeha sas o bijav u o Barikano akana, kaj te nabisterel pale te urel e cholov, pes urdža imar sig tosara. Mek anglal oda pes šukares hofindža, prikerdža o čhora, o bala makhľa le balune žiroha u šukares peske len uchadža upre. Dičholas avri sar grofos. Medik aver kisitinenas o skaminda, chaben, bokela the savoro, so kempel pro romano bijav, o Barikano pes lošanelas the pijelas. Andr´oda leske bašavenas o lavutara andal e osada. Mek nasas aňi dilos u o Barikano imar sas sikra bizzoralo, u avka peske bešľa andro purano kreslos, savo sas andre šopa u andre savo rado bikivelas. Zasuča. Sar avľa o terno pal e terňi, ušadža le Barikanes o bašaviben, savo les anglal anelas. Oda avri chučila andal o kreslos andre šopa u avľa avri anglo kher. Leskro grofiko ancugos sa calo hužvimen u anglal oda šukares prikerde the uchande bala sas leste rozstrapacimen sar le daradunes.

Napísal a preložil Igor Dužda

Češť ich pamiatke

Václav Pompa spomína na rozprávanie svojich rodičov o vojnovom období. Jeho otec bol aktívnym účastníkom drubej svetovej vojny. O traumách z vojny nikdy nechcel hovoriť a svoje kruté zážitky synovi porozprával až na sklonku života. Spomienky zaznamenal a spracoval Martin Fočár.

Mal som asi osem rokov a so súrodencami sme sa rodičov pýtali na udalosti spojené s druhou svetovou vojnou. Som veľmi rád, že informácie, ktoré som získal od matky mi pomohli k lepšiemu pochopeniu diania, ktoré sa odohrávalo počas najväčšieho konfliktu v ľudských dejinách. Pýtal som sa matky, ako spolunažívali s majoritou, keďže väčšia časť obyvateľov našej obce bola nemeckého pôvodu. Mama hodnotila spolunažívanie ako veľmi dobré, pretože Rómovia pomáhali miestnym pri rôznych poľnohospodárskych prácach.

Ďalej ma zaujímalo, čo sa dialo počas vojny, keď nemeckí vojaci prechádzali cez našu obec Toporec. Mama hovorila o veľkom strachu, že ich Nemci postrieldajú alebo odvedú do koncentračných táborov.

Keď nemeckí vojaci prišli do našej obce, pýtali sa domácich nemeckého pôvodu, ako vychádzajú s rómskymi obyvateľmi. Tí sa o Rómoch vyjadrovali pochvalne, pretože im pomáhali pri prácach v lese, na poliach a inde. Za tieto služby dostávali Rómovia oblečenie a potraviny, napríklad zemiaky, krúpy, mäso, fazuľu, obilniny, bravčovú masť.

Koncom vojny, keď sovietska armáda vytlačala nemeckých okupantov z obsadených území, rozhodli sa nemeckí vojaci vyhodit do vzduchu most v našej obci. Istý nemecký veliteľ sa pýtal miestnych Rómov, či z nich niekto vie po nemecky. Šándor Pompa, ktorý sa zúčastnil aj prvej svetovej vojny ovládal niekoľko jazykov. Odhodlal sa nadviazať kontakt s týmto veliteľom. Nemecký veliteľ mu povedal, aby tlmočil svojim rómskym spoluobčanom, nech si pootvárajú okná a dvere na svojich príbytkoch, aby im tlaková vlna po výbuchu nezničila obydlia. Tí, ktorí tak neurobili, našli po výbuchu svoje domy zbúrané. Na základe dobrého spolunažívania s nemeckými obyvateľmi sa im podarilo aj s ich pomocou znovu postaviť svoje obydlia v priebehu

niekoľkých dní. Po vojne museli obyvatelia nemeckého pôvodu odísť z našej obce do svojej vlasti.

Aj keď všetci z blízkeho okolia vedeli, že sa môj otec aktívne zapojil do bojov pri oslobodzovaní vlasti zo zovretia nemeckými okupantmi, nechcel o tom skoro vôbec hovoriť. Neskôr sa mi podarilo získať niekoľko informácií o zásluhách svojho otca, pretože za ne dostal vyznamenania. Otec narukoval 9. marca 1937 na vojenskú prezenčnú službu so zaradením do pešieho pluku vo Valašskom Meziříčí. V roku 1938 bol zaradený k strážnej rote. V októbri 1939 bol prepustený z činnej vojenskej služby. Od 1. januára 1940 bol už ako vojak v zálohe zaradený do pracovnej čaty v meste Levoča. V marci 1945 ho zaradili do československej brannej služby, neskôr do československého náhradného pluku. Zúčastnil sa oslobodzovania Liptovského Mikuláša, kde prebiehali tvrdé boje s nemeckými nacistickými vojakmi.

Trauma z vojny na neho natolko doľahla, že sa nechcel s nikým podeliť so svojimi krutými zážitkami. Až na sklonku života, keď už bol hospitalizovaný, sa rozhovo-

ril o tom, čo zažil počas vojny. Bol som milo prekvapený, avšak dozvedel som sa o takých krutostiach, ktoré ma dohnali k slzám. Rozprával o tom, ako ich veliteľia hnali dopredu, pretože vojaci z pešieho pluku museli byť v prvej línii. Mnohí z jeho kamarátov, s ktorými sa spoznal počas vojny, zahynuli počas bojov. Nedokázal sa vyrovať s tým, keď na vlastné oči videl, ako jeho blízkeho priateľa zasiahla črepina z mínometu a následne zraneniu podľahol. Otec bol tiež ranený a prevezený do najbližšej nemocnice, neskôr sa liečil vo Vyšných Hájoch.

Z rozprávania rodičov a opisu ich zážitkov a skúseností som získal veľa informácií o ťažkých vojnových časoch. Chcel by som aj nasledujúcim generáciám odkázať, aby sme nezabudli na to, čo pre nás urobili naši bojovníci, ktorí pre nás nasadzovali svoje životy. Poďakovať im za to, že nám pripravili budúcnosť a my môžeme žiť v relatívne mierových časoch. Želal by som si, aby sme sa všetci dokázali z týchto dejinných udalostí poučiť a zároveň, aby sme nikdy nezabudli na tých, ktorí pre nás nasadzovali a položili svoje životy. Češť ich pamiatke.

Spoved'

♦ Ilustračná fotografia J. G. Mandel

Adam mal od rána mrzutú náladu a každý úkon, ktorý mal urobiť v ňom vyvolával hnev. Pritom tieto úkony robil každý deň už tri roky. Ráno presne o pol piatej budíček, rýchlo ustlať pričnu v cele, hodiť na seba väzenskú uniformu. Rýchla ranná hygiena spočívala v opláchnutí tváre cícerkom studenej vody pri dlhočiznom válove, kde sa tiesnilo niekoľko desiatok väzňov a ďalší netrpezlivo čakali v rade. Poklusom do veľkej jedálne, kde dostali čaj a čierny chlieb s margarínom. Museli ho rýchlo zhltnúť, lebo za chrptom im kričali dozorcovia a tých, ktorým by to trvalo dlhšie než desať minút vedeli motivovať svojím obuškom. Potom sa zoradiť do oddielov a rýchlo na šachtu odhárať svoju zmenu v banských doľoch, kde nepriatelia socialistickej vlasti ťazia urán, taký dôležitý pre obranu socialistického sveta. Cestou k šachte vo vetre vejú transparenty, ktoré motivujú týchto nepriateľov ľudu k čestnej práci, ktorá ich napraví, aby ich nová spoločnosť opäť mohla prijať medzi seba. Veď iba práca dokáže ľudí meniť k lepšiemu. A tak väzňom do očí bijú heslá: So Sovietskym zväzom na večné časy, Nech žije Komunistická strana Československa a podobné perly ducha. Adam kráča vedľa svojich spoluväzňov. Bolí ho noha, ktorú mu včera privalilo až po koleno. Táborový lekár usúdil, že opuch a podliatina, ktorá sa tiahla cez celé lýtko nie je dôvodom na to, aby nepracoval. A tak krívajúc nastúpi Adam do výťahu, ktorý ich zvezie do podzemnia.

Vždy si predstavoval, že nejakو podobne musí vyzeráť cesta do pekla. Ako klesali nižšie, bolo im stále viac teplo. Začali sa potiť, a to ešte nič nerobili, len stáli natlačení v kletke banského výťahu. Keď vyšli v miestie cieľa, už mali košeľe aj pracovné bundy prepotené. Vyfasovali svoje náradie a odkráčali na pridelený úsek, kde zhodili bundy. Začali kopáť a nakladať do vozíkov, ktoré iní väzni tlačili preč, aby ich zase vrátili prázdne. Monotónna, otrocká práca, ktorá

z nich vysávala všetku energiu. Veľmi ťažko sa im dýchalo, horúci vzduch plný prachu ich štípal v nose, ústach aj pľúcach. Po návrate na povrch chlapi vyplúvali husté čierne hlien, niekedy plné hnisu a krvi. Starých mazákov bolo ľahké poznať, mali vypadané zuby, vlasy a ich prsty na rukách boli samá hrča. Ľudské trosky. Je zázrak, že sa ešte hýbu, že ešte stále fárajú do bane a odrobia svoju šichtu. Nikto im nepovie inak než muklovia. MUKL je skratka pre termín „muž určen k likvidácii“. Nový režim sa nijako netajil tým, čo je jeho cieľom a ako naloží s týmito odporcami režimu a strany, ktorá má vždy pravdu, a to aj v prípade, že by sa mylila.

Adam pomaly nakladal rudu aj s hlušinou do vozíka. Musel robiť pomaly, lebo práca v podzemí to inak nedovolí. V hlave mu bodala nepríjemná ostrá bolesť, pot v očiach ho páliť. Na chvíľu sa narovnal, obzrel sa po nádobe s vodou, ktorá bola niekoľko metrov od neho. Vo chvíli, keď chcel vykročiť a napiť sa, chodbou zaznel výkrik: „Plýň!“ Vtedy sa celou banskou chodbou ozval rachot výbuchu, ktorý sa miešal s krikom ľudí. Adamovi v sekunde zmizol celý svet a on sa prepadol do čierneho tmy. Keď precitol, tma začala byť menej čierna a postupne redla, šedivela. Otvoril oči. Cítil, že je čiastočne zasypaný. Chcel zakričať o pomoc, no z jeho hrdla vyšiel len sípavý zvuk. Ústa mal plné prachu a zeme, snažil sa ich vykašľať a vyplúť. Vtedy uvidel nad sebou človeka, ktorý z jeho tela odhadzoval najväčšie kusy rudy a kameňov. Po chvíli sa im spoločným úsilím podarilo Adama oslobodiť. Prach sa pomaly usádzal v tme, akoby zázrakom stále fungovala aspoň jedna lampa. Adam sa oprel o svojho záchrancu, nahmatal jeho ruku a snažil sa ju stisnúť. Hlesol slabým hlasom: „Ďakujem“. Chlap si ho nevšimol, otočil sa a pomáhal ďalšiemu mužovi, ktorému sa podarilo prežiť. „Chlapi, máte niečo zlomené? Nie ste poranení na hlave?“ Jeho hlas sa

odrážal od stien malého priestoru, v ktorom zostali uväznení. Tieto otázky boli zbytočné, každý z nich bol zranený. Výbuch bol poriadne silný a nebolo možné, aby ich nezasiahli kusy kameňov a zeme. Keď sa poobzerali okolo seba zistili, že pred nimi je nepreniknuteľná stena, z ktorej ťažili urán a za nimi zával po výbuchu plynu.

Adam sa pomaly začal v tejto novej cele orientovať. Všimol si, že okrem neho sú tu ďalší traja z jeho zmeny. Pomohol mu František, ktorému spoluväzni nepovedali inak než Fráter. Kňaz, ktorý sa po vojne utiahol do kláštora. Keď komunisti zrušili kláštory, jeho poslali na dvadsaťpäť rokov do väzenia. Vraj bol špión Vatikánu a prevádzka špiónov cez našu hranicu. Na zemi sa krčil v bolestiach ďalší z partie, Martin, ktorý mal prezývku Vedúci. Kedysi bol veľké zviera, zarytý komunista, viedol krajský výbor strany. Po prípade Slánsky a spol. skončil na doživotie v uránových baniach. Tu však doživotie znamená len pár rokov. Je to výhoda či nevýhoda? To ťažko posúdiť. Konec utrpenia je možno rozumný a ľahší spôsob ako uniknúť z tohto pekla, no človek sa zubami nechtami drží života aj na takomto hroznom mieste. Na zemi stenal Karel, takzvaný Kudla. Tento chlapík tu nebol dlho, bol odsúdený za lúpežné prepadnutie. Vraj prepadli auto, ktoré viezlo výplaty do nejakého podniku a on pri tom prepade zabil účtovníka. Dostal dvadsať rokov. To sme teda pekná partička, pomyslel si Adam. Farár, komunista a vrah. S Adamovou prezývkou sa nikto netrápil, jednoducho bol Cigán. V Jáchymove dosť nezvyčajné, no nikto sa tým veľmi nezaoberal. Boli tu rôzni ľudia, politickí väzni, vrahovia, kňazi, pašeráci. Tak prečo by sa medzi nimi nenašiel aj nejaký Cigán.

Ostatní spoluväzni si o ňom šepkali, že je vrah, ktorý podpálil nejaké roľnícke družstvo. Adam dostal dvadsať rokov, teraz mal 23 a ak to prežije, domov sa vráti ako 43-ročný chlap. Bude ho vôbec niekto z de-

diny poznať? Budú ešte žiť jeho rodičia? To boli otázky, ktoré ho trápili po nociach, keď zaspával. Teraz však na to nemyslel. Cítil, že sa ho zmocňuje panika. Sedí niekoľko sto metrov pod zemou s ďalšími tromi mužmi v priestore menšom než cela vo väzení, kde strávil niekoľko mesiacov počas vyšetrovacej väzby. Nemohol sa nadýchnuť a mal pocit, že v tejto bubline už nie je vzduch ani pre neho, nieto ešte pre ďalších troch mužov. Dusil sa, rýchlo dýchal a neuvedomoval si, že sa začína rytmicky knísať trupom dole a späť. Sklonil sa k nemu Fráter, objal ho okolo pliec. „Neboj sa, chlapče, všetko bude dobré, oni nás odtiaľto dostanú. No tak, upokoj sa, pomaly dýchaj a začni počítať do desať. Tak poď, pomaly začni rátať.“ „Jedna, dva, tri...“ Adam pošepky rátal. „Teraz rátaj po tri, tak poď chlapče, tri, šesť, deväť.“ Fráter sa mu stále prihovárал, on ho poslušne a sústredil sa na rávanie. Už znova normálne dýchal. „Fráter, to učíš Cigána matematiku? Doma do školy nechodil, tak aspoň v base sa niečo naučí,“ zachechtal sa Kudla, ležiac bez pohybu na chrchte. Tvár mu skrivila bolestná grimasa. Fráter sa k nemu zohol, pod hlavu mu položil svoju ruku. „Máš bolesti?“ „Ale, nič mi doboha nie je, iba sa nemôžem hýbať a v hrudi cítim, akoby mi tam nasypali žeravé uhlie,“ opísal Kudla. Fráter mu obtreľ zdrapom košeľe tvár. Postavil sa a zo skál, ktoré im trčali nad hlavou utrel presakujúce kvapky vody, mokrou handričkou mu obtreľ pery. „Piť, dajte mi napiť,“ prosil Kudla. „Nemáme vodu. Keby si teraz pil, tak ti to len uškodí,“ trpezlivo vysvetľoval Fráter. „Vnútorne krvácanie,“ bez emócií skonštatoval Vedúci. Sedel a z hlavy si zotieral pramienky krvi, tvár mal celú dobitú a krvavú. Pozrel sa na Adama a Frátra, ktorí na neho karhavo hľadeli. „A možno sa mylím,“ ticho doložil, lebo si uvedomil, že Kudlovi týmto určite nepomáha.

Chvíľu sedeli, potom sa zrazu Adam postavil a začal odhadzovať kamene a zem zo

závalu. „Prestaň, je to zbytočné, kam chceš dávať to, čo odhádzaš zo závalu? Nevidíš, že za nami nie je žiadny priestor?“ okríkol ho Vedúci. „To tu máme akože len tak sedieť a čakať, kedy zdochneme?“ kričal Adam, ktorého sa zase zmocňovala panika. „Chlapče, má pravdu, zbytočne strácaš sily. Musíme veriť, že nám Boh pomôže.“ „No ak budeme čakať na toho tvojho pánbožka, tak to sme v peknej riti. Už dvetisíc rokov ľudí balamutíte s vaším Pánom Bohom, no on za celý tento čas ľuďom ani ľudstvu nepomohol. Ak niekto dokáže človeku pomôcť, tak to dokáže iba iný človek. Žiadny vymyslený Boh či Bohovia,“ oponoval Vedúci. „To má byť pomoc blížnemu taká, akú dávate vy komunisti ľuďom? Aj tebe tvoji súdruhovia pomohli, však?“ pokojne mu odpovedal Fráter. Vedúci si utrel nové pramienky krvi, ktoré mu neprestajne tiekli po veľkej holej hlave. „Toto sú len chyby ľudí, nie však chyba ideálov, tie sú správne,“ obhajoval svoje postoje Vedúci. „Ideálmi sa dajú ospravedlniť aj tie najhoršie zločiny,“ odpovedal Fráter a ďalej otieral vlhkom handričkou Kudlove pery. „Ty musíš o tom vedieť všetko, veď matka cirkev má na svedomí veľa životov a preliala potoky krvi. Aj tí najväčší inkvizítori sa oháňali vierou a láskou nášho spasiteľa.“ „Prestaň, tu nie sme na stránickej schôdzi,“ okríkol ho Fráter. „Hádky nikomu nepomôžu,“ povedal Adam, na ktorého obidvaja prekvapene pozreli.

Minúty sa menili na hodiny. Všetci boli ticho, strach a zranenia im nedovolili ani len rozprávať. Od stien sa odrážalo Kudlove stonanie. Všetci, vrátane jeho samého si uvedomovali, že umiera. „Počúvajte ma, vy poondení bastardi. Keď otrčím kopytá, môžete ma zjesť.“ Chcel sa smiať, ale spôsobovalo mu to veľkú bolesť. Opäť vyplul chuchvalec krvi. „Nikto ťa jesť nebude a ty prežiješ, vonku už určite ostatní pracujú na našej záchrane,“ povedal Fráter. „To určite! Idú sa potrhať, aby zachránili vraha, Cigána a nepriateľov ľudu, farára a zradcu. Všetci tu zdochneme!“ „Ja nie som žiadny zradca, ty skurvenec!“ kričal Vedúci a bezmocne zatínal päste. „Drž hubu, rozsudok znie jasne! Si vlastizradca, záškodník a nepriateľ ľudu, teda osoba, pre ktorú sa nikto nebude trápiť. Veď sme všetci určení k likvidácii, či nie?“ Kudla uprel svoj pohľad na Vedúceho a v jeho bledej tvári bolo badať, že život z neho pomaly uniká. „Viem, že umieram,“ pozrel sa do Frátrovej tváre. „Smrť dokážem vycítiť, vždy som vedel,“ zašepkal Kudla. „Smrťou nič nekončí, len duša sa oslobodí od tela a vráti sa k tvoriteľovi,“ upokojoval ho Fráter. „Toho sa najviac bojím. Mám strach, že skončím v pekle za to všetko, čo som vykonal. To radšej nech smrťou všetko skončí!“ Kudla sa začal triasť ako keby mu bola veľká zima, drkotali mu zuby. Ten hrozný zvuk klepania jeho zubov sa odrážal v malom priestore a vyvolával v nich nepríjemné mrazenie chrčba, ktoré sa šírilo až do mozgu.

Čas sa lenivo vliekol a Adam si uvedomil, že chce aby už Kudla stíchol, aby nepočul jeho stony a drkotanie zubov. „Do riti, ja sa fakt bojím! Ja, ktorý som sa nikdy nebál. Karel Kudla, veľký šéf žižkovského podsvetia. Všetci sa báli mňa, ja nikoho. A teraz sa trasiem ako ratlík, lebo sa bojím trestu za všetko svinstvo, čo som počas svojho prekliateho života napáchal,“ teraz už Kudla plakal ako malý chlapec. „Náš Pán je milostivý aj k hriešnikom ako si ty, každému môže byť odpustené,“ ozval sa Fráter. „Tak ma vyspovedaj, veď ak sa vyspovedám, bude mi odpustené, nie?“ držal mocne Frátra za ruku a s nádejou v očiach čakal na odpoveď. „Chceš sa vyspovedať napriek tomu, že tu budú aj oni?“ kývol Fráter hlavou smerom k Adamovi a Vedúcemu. „Nech len počúvajú, možno sa všetci ešte dnes stretne na druhej strane,“ zachrčal Kudla. Fráter sa začal modliť a kázal mu opakovať modlitby.

Potom zahájil Karel Kudla svoju spoveď. Hovoril o tom, že mal ťažké detstvo, otec

ich všetkých mlátil, keď prišiel opitý. Hladovali, a tak kradol, už ako chlapec sa dostal do partie starších chlapcov, otec ho naďalej mlátil, a tak on mlátil všetkých naokolo, trápil zvieratá a bol zlý, aby sa ho ostatní báli. Jediný, koho miloval bola jeho malá sestrička. Anička bola jeho anjelom, nosil jej sladkosti, ktoré ukradol v obchodoch, aj hračky ak sa podaril väčší lup. No ona ochorela, ani nevie aká choroba ju postihla, ale za tri mesiace strašne schudla a umrela. Ten deň bol jeho najhorší v živote. Aj zvyšky dobra, ktoré v ňom boli, umreli spolu s jeho sestrou. Ako trinásťročný znásilnil svoju sesternicu v uhoľnej pivnici, kam ju vylákal. Príval jeho zlých skutkov sa z neho len tak rinul. Hovoril o tom, ako zabil prvýkrát. Bol to chlapec z inej štvrte a partie, ktorá im robila konkurenciu. Najprv ho zbil a potom podrezal, ten nôž potom nosil celý život, a preto ho volali Kudla. Kradol, klamal, cez vojnu donášal gestapu, aby mu dali pokoj, aj preto vojnu prežil bez väčšej ujmy. Po vojne mu kšefty išli dobre, no po roku 1948 bolo príležitostí menej. Chcel urobiť veľkú lúpež a ujsť do Nemecka. Dostal tip, prepadli auto, v ktorom sa viezli výplaty pre celú fabriku. Účtovník mal pištoľ, a tak mu hneď vrazil nôž do srdca a ešte ho aj podrezal. Vtedy museli ujsť, lebo sa blížilo ďalšie auto. Skrýval sa niekde na Šumave, nakoniec ho udali jeho vlastní partáci. Nedal im podiel, na ktorom sa dohodli. Fráter ho držal za ruku a opäť odriekal svoje modlitby, v ktorých prosil za jeho odpustenie. Kudla už mlčal. Všetci boli ticho. Vedeli, že umiera, tak nechceli rušiť jeho pokoj. Chrčal, Adamovi sa zdalo, že to trvá nekonečne dlho, no zrazu vo chvíli, keď si myslel, že to nikdy neprestane, to strašné chrčanie náhle prestalo. Umrel, konečne tie hrozné zvuky prestali. Adam si zhlboka vzdychol a ulavilo sa mu.

Stále ťažšie sa im dýchalo. Boli smädní, otierali vlhkosť zo skál a cucali mokré handričky. Pomáhalo to len málo. Adam prehrabával zem pri sebe a jeho prsty narazili na kov. Uvedomil si, že sú to koľajnice a náhlivo z nich začal odhrabávať zem. Fráter sedel oproti opretý o stenu. Zahľadel sa na neho a nechápal, čo robí. Adam obnažil koľajnicu, zobral si kameň a začal po nej búchať. Búchal dvadsať, možno tridsaťkrát, potom prestal a počúval či na jeho signál niekto z druhej strany odpovie. Nič, žiadna odozva. Chvíľu počkal a potom opäť búchal na koľajnicu. „Dobrý nápad, chlapče! Daj, vyskúšam ťa,“ natešene povedal Vedúci. Zobral mu kameň a klačiac začal búchať na koľajnicu. No po chvíli mu prišlo zle, z otvorenej rany na hlave mu stále tiekla krv. Unavené sa zvalil na zem. Adam s prestávkami pokračoval v búchaní, nevedel koľko času prešlo. No veľmi sa vyčerpal, nedostávalo sa mu vzduchu. „Čo je, prečo na mňa tak pozeráš?“ nervózne vyštekol na Frátra. „Prepáč, niekoho mi pripomínaš,“ odpovedal Fráter. „Vypočuješ si aj môj príbeh?“ ozval sa Vedúci, ktorý stále ťažšie dýchal a tvár mal smrteľne bledú. „Ale veď ty si ateista, snáď sa len nechceš vyspovedať?“ ironizoval farár. „No neviem, či vyspovedať, ale asi sa chcem podeliť aj ja o svoj životný príbeh,“ povedal Vedúci a ich mlčanie zobral ako súhlas.

„Moje detstvo nebolo také zlé, ako tamtoho chudáka. Žili sme skromne, bolo nás päť detí čo sme prežili, matka rodila deväťkrát. Na kopaniciach sa okrem detí toho veľa neurodilo, no boli sme vďační za zemiaky a kapustu. Otec drel ako mohol, odtŕhal si od úst aby sme prežili. Vyučil som sa za zámočníka a robil vo Vrútkach, kde som vstúpil do strany. Prišla vojna a prví na rade sme boli my komunisti, a tak som nechal rodinu doma a odišiel do ilegality. V povstaní som už bojoval ako partizán a po vojne som sa stal predsedom mestského národného výboru. Strana mi dala dôveru. Viedol som celý kraj, no nakoniec som skončil tu označený ako zradca. To ma mrzí najviac,“ po dobitej tvári mu tiekli slzy. „Ale no tak, súdruh, prečo nepovieš celú

♦ Ilustračná fotografia J. G. Mandel

pravdu? Martin Filčík, veľké zviera! Prečo nespomenieš aj tých, ktorých si spolu s tvojimi súdruhmi označil za zradcov a skončili v táboroch či na šibenicí? Koľko ľudí ste nechali odviecť na Sibír? Nejakú rýchlo si zabudol na svoje zločiny! Takto spoveď nefunguje. V spovedi musíš byť úprimný,“ tvrdo mu odpovedal Fráter, prudko dýchajúc a držiak sa za bok. Adam si všimol, že mu odtiaľ presakuje krv a tečie na nohavice. Celé telo mal dobité a kožu odratú.

V sliepňavom svetle lampy sa na stenách tvorili strašidelné tieňe. Vedúci si pritiahol kolená až ku brade, doslova sa schúlil do kľbka a plakal. „Robil som to pre stranu, robil som to pre ľudí, bránil som socializmus! Všetci to boli nespoľahliví zradcovia. Nie ako ja, pri mne sa zmýlili, ja som dobrý komunist,“ hlas mu zlyhával, ruky sa mu začali triasť a triaška sa rozšírila do celého tela, ktoré sa začalo metať. Adam k nemu priskočil a držal mu hlavu, stále z nej tiekla krv. Z nosa sa mu pustil nový prúd jasnočervenej krvi a triaška neprestávala. Potom už nepovedal ani slovo, len upieral vytreštené oči do tmy. Aj vo chvíľach smrti bol presvedčený, že nikomu neublížil, že je dobrý človek napriek tomu, že mal na svedomí životy nevinných ľudí. Adam opäť búchal na koľajnice, nechcel sa vzdať bez boja. Búchal a pozorne načúval. Úplne stratil pojem o čase. Nevedel, koľko hodín uplynulo, no niekedy počas jednej z prestávok medzi búchaním si všimol, že Vedúci už nedýcha. Adam videl, ako jeho pohľad zamrzol niekde v nekonečne smrti. „Umrel bez toho, aby si uvedomil svoje chyby, aby ich oľutoval,“ ozval sa Fráter. Adam zvesil hlavu. „Všetci takto zomrieme,“ resignovane povedal. „To nie je isté, musíme veriť vázrak,“ zašepkal kňaz. „Fráter, vázraky sa nedejú, svet je jedno hnusné

miesto,“ okríkol ho Adam. „Skús si predstaviť to dobré, čo si zažil, nemysli len na to zlé. Pre pohľad na zlo, ktorého sa ti teraz dostáva nevidíš všetko to dobro, ktorým nás Boh obdaril.“ Adam bol ticho. Skúsil si spomenúť na to dobré, čo zažil. V hlave sa mu vynárali obrazy z detstva, rodinné oslavy plné muziky a spevu. Spomínal na chvíle, kedy s otcom a bratmi hrávali na jarmokoch, svadbách a krstínach. Na všetky dobré dni a veci, ktorých sa mu za jeho krátky život dostalo. Myslel na Irenu, ktorú miloval. Lúbil ju šialenou láskou. Na svoju lásku aj doplatil a skončil na tomto mieste, kde v podzemí vyprchá jeho mladý život.

„Tak čo, Adam, na čo myslíš? Na svojich doma?“ prerušil Fráter ticho, vzdychol a dlaň si pritlačil na krvácajúcu ranu. „Myslím na to, ako ma moja horúca hlava dostala na toto skurvené miesto, na toto peklo v podzemí! Doboha tam so mnou aj s celým hnusným svetom!“ kričal Adam až z neho frkali sliny. „No tak, neber meno Božie nadarmo. Chceš mi o tom porozprávať?“ Adam sa na neho díval. „Ďalšia spoveď, Fráter?“ smutne sa spýtal. „Ber to ako chceš, ak sa ti žiada vyspovedať, som tu pre teba. Ak sa chceš len porozprávať, som dobrý poslucháč. Potom si to môžeme vymeniť, mňa tiež tlačí svedomie a chcem si ešte pred smrťou ulaviť. Keď sa o svoj príbeh podelím práve s tebou, bude to dobrý koniec, taký symbolický,“ Fráter sa trpkosť usmial. Adam sa nechápavo na neho pozrel. „No tak, chlapče, začni rozprávať, nech tu nesedíme v tom hroznom tichu,“ povzbudzoval ho kňaz.

„Nie je veľmi o čom rozprávať. Prežili sme vojnu, veľmi ťažké časy. No po vojne zase ľudia začali robiť svadby a aj krstín bolo dosť aj zábav, a tak sme s otcom a bratmi celkom dobre zarábali, lebo ako muzikanti

sme boli známi široko ďaleko po kraji. Zamiloval som sa do Irenky, najkrajšej ženy v našej dedine. Miloval som ju ako blázon a veľmi som na ňu žiarlil. Keď sa mi doniesli reči, že za ňou chodí predseda nášho roľníckeho družstva kde robila, bol som šialený od zlosti. A keď mi ženy so smiechom hovorili o tom, že zostala sama v maštali s predsedom, nedokázal som sa ovládať, celý deň som pil. Keď sme sa večer stretli, začal som ju hneď biť a žiadal som, aby sa priznala, že sa kurvila s predsedom. Plakala a tvrdila, že sa nikdy nič nestalo, že on chcel ale ona miluje iba mňa. V hneve som jej neveril ani slovo a dobil som ju do bezvedomia. Z domu som zobral sekeru a v noci som sa opitý prikradol k predsedovmu domu, ktorý susedil s areálom družstva. Zaklopal som na okno a vyvolal predsedu von. S nadávkami otvoril okno a vystrčil hlavu. Rozohnal som sa a sekerou som mu ju rozbil. S rachotom spadol dovnútra, odkiaľ sa ozval rev jeho ženy a detí. Zlosť mnou ďalej lomcovala, bol som opitý a šialený. Preskočil som plot a zapálil stajne. Potom som ušiel. Skrýval som sa u rodiny v inej dedine. No na druhý deň pre mňa prišli žandári. Dva dni ma bili aj po tom, čo som sa priznal. Takmer som umrel, mesiac som preležal v nemocnici. Predseda nakoniec prežil, aj keď bol tri mesiace v bezvedomí. Viac mi však uškodilo, že som podpálil družstvo, ktoré len prednedávnom založili aj napriek protestom miestnych roľníkov. Vraj to bol útok proti socialistickému zriadeniu, takže som skončil ako nepriateľ ľudu v Jáchymove. To je všetko,“ Adam si vzdychol a zvesil hlavu. „Teraz viem, aký som bol hlúpy. Mal som Irene veriť, mali sme sa zobrať a odísť z dediny. No už je neskoro plakať nad rozliatym mliekom. Môj osud je spečatený,“ ukončil svoje rozprávanie.

„Adam môj, všetci sme len ľudia, všetci robíme chyby a sme hriešni. Podelil si sa so mnou o svoj príbeh, a teraz sa chcem podeliť o ten svoj ja s tebou. Bol som farárom v jednej dedine na strednom Slovensku. Mladý kňaz, ktorý len prednedávnom vyšiel zo seminára sa musel stať kaplánom a až potom dostal svoju farnosť. Ja som na katolíckej univerzite exceloval, bol som horlivý, ochotný a poslušný. Veľmi poslušný. Urobil som všetko, čo mi prikázali. To sa vrchnosti páčilo, a tak som sa stal hneď farárom. Bola vojna, no na Slovensku bol relatívny pokoj. Tie nešťastné transporty Židov do Poľska boli minulosťou. No ľudia sa tým nejako netrápili, žili svoje jednoduché životy a ja som bol rovnaký. Poslušný farár, ktorý dbal na príkazy ctihodných otcov biskupov a nášho prezidenta. Slovensko bola katolícka republika, Boží štát, v ktorom platia Božie zákony. O tomto som bol presvedčený aj vtedy, keď vypuklo povstanie a my sme dostali inštrukcie, aby sme ľudí od tohto Bohu nemilého povstania odvracali a vyzývali prostý ľud na vernosť Nemecku a svojmu prezidentovi Tisovi. Tupo som tomu veril, bol som slepý a hluchý k zločinom, ktoré sa nám diali priamo pred očami. Toto viem až teraz, bohužiaľ až teraz,“ Fráter zmlkol a bolo vidieť, že má veľké bolesti. Stále si pritláčal dľaň na ranu, z nej mu cez prsty tiekla čierna krv.

„Bol december 1944, keď ku mne na faru v predvečer Vianoc prišiel mladý chlapec, ktorý ma prekvapil pri modlitbe. Poprosil ma, aby som ho vyspovedal. Mal pri sebe zbraň. Bol to partizán a keď si dal dole baranicu, spoznal som v ňom Filipa, jedného z miestnych Cigánov. Mladý chlapec, asi osemnásťročný, ktorý pred povstaním každú nedeľu aj s rodinou chodil do kostola, ako sa patrilo na dobrého kresťana. Teraz sa pridá k partizánom, k banditom, ktorí chceli zrušiť náš Boží štát. Chcel som ho odmietnuť, no on ma veľmi prosil. Povedal, že kedykoľvek môže padnúť v boji a nechce umrieť nevyspovedaný. Tak som ho vyspovedal. Povedal mi, že sviatky prežije u rodičov v osade. Na druhý deň pred polnočnou omšou som sa vyspovedal nášmu biskupo-

♦ Ilustrácia fotografia J. G. Mandel

vi, povedal som mu aj o Filipovi. Biskup mi dal rozhrešenie a nakoniec mi prikázal, aby som o tom informoval miestne vojenské orgány. Je to vraj mojou povinnosťou pomôcť v boji proti neznabohom, ktorí bojujú proti Bohu a Božím zákonom, a nám hrozí záhuba, a tak povinnosťou kresťana je proti nim bojovať. Chcel som namietat. No biskup mi povedal, že ak odmietnem, nezaslúžim si spravovať svoju faru a nahradiť ma spoľahlivým človekom, ktorý sa nebúri cirkevnej vrchnosti danej samotným Bohom. Bol som poslušná ovečka a hneď od biskupa som zašiel za miestnym veliteľom nemeckej posádky. Ten ma potľapka a pochválil, ako pán pochváli svojho psa,“ Fráter hlasno vzdychol, mal veľké bolesti. Zakašľal a vyplul chuchvalec krvi. „Potom to šlo všetko veľmi rýchlo. Ešte v ten deň chytili Filipa a jeho bratov a na druhý deň ich dobitých a zviazaných priviedli na námestie pred kostol. Prečítali rozkaz veliteľa, ktorým odsudzujú banditov na trest smrti a vyhlásili, že nech je to výstrahou pre ostatných, ktorí by partizánom pomáhali alebo ich ukrývali. Potom týchto troch mladých chlapcov postavili na stoličky a hodili im na krk slučku. Bol som vonku a modlil sa, Filip sa na mňa upreto díval. V tom pohľade som videl, že vie, že si je istý, že som to bol ja, kto ho udal. V noci sa budím na ten zvuk padajúcich stoličiek. Bože, odpusť mi,“ Fráter trpkó zakvílil. „Počujem to vrzganie napnutého lana, na ktorom visia mladé telá a trepú sa v smrteľných kŕčoch.

Tri dni tam viseli na výstrahu všetkým. Tri dni popri nich chodili ľudia, tri dni som mal na očiach ich napuchnuté telá. Sčernené jazyky im trčali z úst, tváre znetvorené bolesťou. Ten pohľad nikdy nevymažem z pamäti. Dívam sa na teba a vidím pred sebou tvár Filipa, ktorého som udal, ktorého som zabil. Tak veľmi sa na neho podobáš, Adam, tak veľmi,“ Fráter sa hlasno rozvzlykal. „Dá sa to, čo som vykonal, odpustiť, Adam? Odpustiš mi ty? Mám vôbec právo na odpustenie? Mojou tragédiou bolo, že som vždy poslúchal. Najprv rodičov, ktorí sa rozhodli, že bude zo mňa kňaz. Potom staršieho kňaza, keď mne, malému miništrantovi, prikázal po večernej modlitbe, aby som sa vyzliekol. Poslúchal som a trpel, keď ma prvýkrát zneužil. Keď som odmietol viac chodiť na faru a miništrovať, otec ma vytrieskal bičom. Farár mi pohrozil, že skončím v po-

lepšovni a možno aj v base, ak o tom niekomu poviem. Potom mi dal sto korún, to bolo veľa peňazí. Kúpil mi bicykel a sľúbil, že mi zaplatí všetky výdaje spojené so štúdiom. A tak som poslúchol otca, matku a nášho farára, ktorý si naďalej so mnou užíval. Nevedel som si pomôcť sám a iní mi pomôcť nechceli. Tak som sa zmieril a poslúchal. A poslúchal som aj ďalej, tupo a slepo som poslúchal, bol som človek bez vlastnej vôle. Vždy ma ovládal niekto iný a ja som si na takýto život zvykol a prijal ho za svoj. Slepý súhlas ma priviedol aj k tomu, že som dal zavraždiť toho chlapca s jeho bratmi. Zbabelo som sa pridá k tým, ktorí sú zodpovední za plynové komory a masové vraždenie. Všetci sme sa tvárili, že o tom nevieme. No ani jedného z nás nemrzelo, že desiatky tisíc ľudí odviezli v dobytých vagónoch a nikto z nás nerátal s ich návratom. Vedeli sme, že idú na smrť, aj keď sme si to nepriznali. Veď ich byty sa hneď prideliť rodoverným Slovákom a ich majetok sa rozkradol. Nikto, naozaj nikto nerátal s ich návratom. A ja som vinný s nimi všetkými. Slepý som poslúchal, robil som aj to, čo je v rozpore so svedomím a morálkou dobrého kresťana. Počúvol som príkaz na zločin. Od človeka, ktorý spolupracoval s nacistami a teraz rovnako ochotne slúži novej diktatúre. Možno to všetko odpustiť? Môže mi niekto odpustiť kolaboráciu so zlom? Ako to ospravedlním pred tvárou Boha? Smrť toho chlapca a jeho bratov mám na svedomí ja. Dočkám sa odpustenia?“ Fráter hlasno vzlykal. Adam bol chvíľu ticho, nevedel čo má povedať. To, čo vykonal Fráter bolo naozaj zlé a teraz vo chvíli, kedy sa jeho život končí, žiada odpustenie. Díval sa na neho a uvedomil si, že na jednej strane ho odsudzuje, no na druhej ho ľutuje. Veď aj on si prežil strašné veci, aj keď to nie je ospravedlnenie toho, čo nakoniec spáchal. No jeho ľútosť sa mu zdala úprimná. „Myslím, že je jedno či ti odpustím ja, lebo ja nie som ten chlapec, ktorého si udal. Nie som ani jeho brat, ani jeho otec či matka. Keby sa dalo, tak by si sa musel opýtať, či ti odpustia oni. Ja nie som správna osoba, ktorá by ti mala dať odpustenie,“ Adam si uvedomil, že jeho slová vyzneli prísnejšie než zamýšľal, a tak dodal: „No ale ty veríš, že Boh ti môže odpustiť, tak popros o odpustenie jeho“. „Neprejde deň, aby som tak neurobil. No ja sám si nedokážem odpustiť. Po tom, čo sa stalo

som sa rozhodol odísť do kláštora, kde som v samote modlitieb hľadal odpustenie. No nenašiel som ho. Ani za hrubými múrmi kláštora som nenašiel pokoj. Všade ako tieň ma sprevádzal pocit viny, všade som videl troch bratov, ktorých som priviedol na šibenicu. Prosil som Boha, aby ukončil moje trápenie. Po rokoch prišla odpoveď od Boha a skončil som tu, no ja sa nešťazujem a tento trest som s pokorou prijal.“ „Všetci sme hriešni ľudia a každý z nás robí chyby. Sme len slabí ľudia a Boh to vie, on pozná našu dušu, vie akí sme v najskrytejšom vnútri. Vie to, čo je našou podstatou. Zlo alebo dobro, Boha nikto neoklame,“ prihovárал sa mu Adam. „Toho sa bojím, chlapče. Bojím sa Boha, lebo nie som si istý, či som dobrý alebo zlý, či som hoden odpustenia. Keby som sa mal súdiť ja sám, tak si neodpustím. Možno ma čaká večné zatratenie,“ skormútené povedal Fráter.

Adam bol ticho, nevedel, čo má povedať. Po chvíli si všimol, že Fráterovi z úst vyteká pramienok krvi. Jeho orgány musia byť poťrané tlakovou vlnou výbuchu. Akoby mu táto svednosť zobrala aj posledné zvyšky síl. Opäť plynuli minúty a tie sa menili na hodiny. Adam ďalej aj z posledných síl búchal na kolajnicu dúfajúc, že začuje odpoveď. Fráter zrazu začal nezrozumiteľne blabotať. Kričal latinské slová, volal Boha, bol v smrteľnom delíriu. Potom stíchol a umrel. Adam si ľahol, bol unavený a nedalo sa mu dobre dýchať. Pritiahol si lampu k sebe a začal sa v mysli modliť. Premýšľal o ľuďoch, s ktorými zostal v tomto podzemnom väzení, o ich životných príbehoch, o tom aké zložené sú ľudské charaktery. Ako veľmi dokáže človek človeku ublížiť a aké ťažké je nájsť odpustenie. Premýšľal o tom, či aj on nájde odpustenie, hlavne či mu odpustia jeho rodičia, súrodenci a Irena. Či mu raz dokáže odpustiť predseda, ktorého takmer zabil, jeho žena, deti a ľudia z dediny. Cítil, že sa mu nedostáva vzduchu, veľmi ťažko dýchal, opúšťalo ho vedomie. Posledné myšlienky patrili jeho blízkym a Irene. Videl ju, ako beží k nemu a má rozpustené vlasy. Vonku je leto, krásne svieti slnko, zreteľne počuje žblnkotanie potôčika a šumenie vetra v tráve, kde sú rozkvitnuté poľné kvety ako farebný koberec. Irena sa smeje a volá jeho meno. Adam sa k nej rozbehne a cíti, ako jeho duša opúšťa telo.

Braňo Oláh

♦ Útek pred vojnou

◀◀ str. 13 Keď boli Marek Gombár s Bradom z Košíc na Ukrajine, stretli sa s ľuďmi, ktorých prichýlili a žili s nimi v zbere. Dnes sú niektorí z nich v Nemecku, iní v Írsku, Anglicku a majú sa veľmi dobre. Viac ako polovica z nich sa vrátila domov na Ukrajinu. Pastor Marek sa dozvedel aj o tom, ako dlhé dni cestovali domov bez peňazí vlakmi, a dokonca sa stalo, že ich vyhodili z vlaku. Aj vtedy ich kontaktovali. „Jedna skupina, bolo ich tuším devätnásť, z nich jedenásť detí, musela v Nemecku, kde bolo v tom čase veľa utečencov čakať v dlhých radoch niekoľko dní. Rozhodli sa vrátiť domov. Cestovali vlakom, niekoľkokrát prestupovali. V noci sa dostali do Košíc, ale stanicu o polnoci zatvorili, tak nás kontaktovali. Nemali ani na cestovné do Čopu. Prišli sme tam, boli vonku aj s deťmi,“ spomína pastor Marek.

Nedaleko bolo centrum pre odídcov, ale tam od nich žiadali pasy, aby ich mohli opäť registrovať. Oni sa báli, že ich niekam pošlú, tak radšej ostali vonku.

Podľa Mareka Gombára chýbal nejaký systém, ktorý by pomohol pri komunikácii, lebo bol problém v dorozumívaní sa. Ukrajinskí Rómovia už strácali v nich dôveru, preto sa vrátili domov. Keď si volajú, vravia, že zažívajú tieseň, a už by sa aj báli prejsť cez hranicu len tak. Ale keby išlo do tuhého, tak by tie hranice prešli opäť. Väčšina z tých, ktorí odišli na západ im píše, že sa majú lepšie. Domov sa zatiaľ nechcú vrátiť, lebo situácia na Ukrajine nie je dobrá a mnohí sa ani nemajú kam vrátiť. Kvôli veľkej chudobe niektorým vyrabovali domy.

Po roku

Po roku vojny sa situácia ustálila. Stále prichádzajú odídenci, ale veľká časť z nich sa aj vracia domov. „Teraz nás skoro nikto nekontaktuje. Skôr viac komunikujeme a pomáhame našim bratom na

Ukrajine. Veľa ľudí sa vracia domov, lebo sú presvedčení, že je to tam už bezpečnejšie. Podľa informácií od priateľov z Užhorodu tam ľudia majú problém s elektrinou. Kontaktoval ma jeden známy, že majú v rodine dvojmesačné dieťa a majú výpadky elektriny, často im chýba svetlo, voda. Pomohli sme im s generátormi a viem, že teraz tam majú ľudí z východu, z oblastí, kde sa intenzívne bojuje. Tí nemajú doklady, lebo im zhoreli, takže nemôžu prejsť hranice,“ hovorí o tom, ako pomoc presunuli na Ukrajinu.

Proces s nadobudnutím náhradných dokladov trvá veľmi dlho. Aj teraz sa chystajú na Ukrajinu, kde chcú zmonitorovať situáciu a ak to bude možné, nejako im pomôžu. Marek osobne bol na Ukrajine dvakrát za posledný rok. V kontakte sú, lebo často využívajú videohovory. „Máme známeho v Lvove, pred týždňom som sa s ním rozprával. Je tam sklad. Rozbiehame iniciatívu, že by sme aj tu u nás urobili nejaký sklad, kam by smerovala pomoc zo Slovenska. Následne by sme ju distribuovali k ľuďom, ktorí to najviac potrebujú. Ak teraz nemáme možnosť pomáhať odídcem tu u nás, lebo to riadi štát, chceme byť nápomocní tam, kde to najviac potrebujú,“ plánuje Marek.

Z Kanady na Slovensko

Do rozhovoru sa zapojil aj Brad Tiesen. Pochádza z Kanady, ale už viac ako tridsať rokov žije v Košiciach. Na Slovensko prišli spolu s rodinou pôvodne ako učiteľia angličtiny. Zároveň chceli pomáhať svojim bratom z Apoštolskej cirkvi. „Pred rokom sme tak ako ostatní ľudia boli veľmi prekvapení z toho, čo sa stalo. Prišlo veľké množstvo odídcov. Musím priznať, že som bol veľmi milo prekvapený, ako sa naši rómski priatelia ihneď od začiatku zapojili

do pomoci ukrajinským ľuďom,“ hovorí Brad.

Spomína, ako sa každý deň stretávali v online priestore prostredníctvom videohovorov a vymieňali si skúsenosti a koordinovali pomoc utečencom. Jeden vedel poskytnúť autobus, ďalší ubytovanie, iné oblečenie, stravu a podobne. Pomáhali nielen po fyzickej stránke, ale dávali aj duchovnú pomoc, povzbudenie. Každý večer robili nejaký duchovný program, ktorým zmierňovali utrpenie ľudí v ich ťažkej situácii. „Videl som niečo veľmi pekné. Napríklad ľudia z Košíc vzali auto, išli na hranice, kde vzali ľudí a odviezli ich do centier alebo na stanicu, aby mohli odcestovať. Ľudia boli veľmi ochotní pomáhať. To bolo niečo veľmi pekné, niektorí poskytli svoje domovy, kde tí ľudia boli aj niekoľko týždňov,“ opisuje Kanaďan Brad Tiesen.

Oceňuje ľudí, ktorí na vzniknutú situáciu neboli pripravení, a predsa sa rýchlo zorganizovali a pomáhali odídcem. „V súčasnosti pomáhame len praktickými vecami, nakupujeme potraviny, máme malé nákladné auto, ktoré nám slúži na odvoz pomoci. Minulý jar som bol na Ukrajine odviezť potraviny. Teraz sa opäť chystáme s potravinami, šatstvom a briketami na kúrenie.“ Na otázku, kde berú financie, odpovedal: „Máme priateľov v Kanade, v Amerike, ale aj tu na Slovensku, ktorí nám pomáhajú finančne. Robia zbierky a tie nám potom slúžia na nákup potrebných vecí. Sú to veriaci, ale aj neveriaci ľudia. Napríklad jedna učiteľka z Minneapolisu v Amerike hľadala možnosť ako pomôcť a ľudí, ktorí žijú blízko ukrajinských hraníc. A je veľa ďalších podobných ľudí,“ vysvetľuje Brad.

Pamätá sa na prípady, kedy aj Slováci po začatí vojny odišli do Rakúska. Mali obavy, že sa ten konflikt preniesie až k našim hraniciam. Každý človek sa bojí vojny a to je aj

♦ Roman Gorol v rozhovore s hasičom

dôvod, prečo sú ľudia takí láskaví a ochotní pomáhať utečencom.

Čo nás to naučilo?

Aj v tejto hroznej situácii sa ľudia môžu o sebe viac dozvedieť. Opýtal som sa Mareka Gombára, čo nás táto krízová situácia naučila.

„Myslím si, že každého z nás niečo, pretože nikto na to nebol pripravený. Nechcem povedať, že my sme to robili najlepšie, ale za pochodu sme sa naučili pomáhať a štát je na tom tak isto. Keby náhodou prišla väčšia vlna utečencov, aj štát by mal zrelší a lepší prístup. Pravdaže sú ľudia, ktorí mali zlú skúsenosť, a tak by do toho opäť nešli. Niektorí sa aj popálili,“ hovorí Marek.

V prvé dni ľudia utekali a bola to reakcia, ktorú by urobila väčšina z nás. Ľudia sa naozaj báli. Marek Gombár bol svedkom, že niektoré matky chceli prehadzovať deti cez hraničný priechod, cez tie brány. „Keď tí ľudia prišli k nám do zboru, naozaj boli utrpení. Zväčša iba plakali a potrebovali nejaké utešenie na duši. Mnohé rodiny, ktoré prišli zo zlého prostredia sa dostali na ešte horšie miesto, do nejakých stanov, kde neboli tie najlepšie podmienky. Prišli do neznámeho prostredia a ten strach bol ešte väčší. Je potrebné sa na takéto situácie pripraviť, lebo je to

práca s ľuďmi a nikto si nezaslúži, aby sa s ním zle zaobchádzalo. Každý človek, či pochádza zo sociálne znevýhodneného prostredia alebo je lepšie situovaný, každý z nich je utečenec a má právo na pomoc,“ upozorňuje pastor.

Prvé týždne Rómovia z celého okresu aj z okolitých okresov prinášali do zboru každú maličkú vec, o ktorej boli presvedčení, že môže pomôcť. Časom to upadalo, lebo sa situácia zdala bezpečnejšia. Marek Gombár je presvedčený, že pre našich Rómov to bola cenná skúsenosť, ktorú predtým nezažili. „Raz sme mali bohoslužbu a tí ľudia od najmenšieho až po najstarších nič nevraveli, len plakali. Tie utrpené ženy, ktoré sa báli o svojich manželov, bratov, otcov – bolo to naozaj veľmi silné. My sme to na Slovensku nezažili. Ak by k niečomu takému nedajbože prišlo, verím, že Rómovia si v tých najhorších chvíľach vedia podať pomocnú ruku. Zároveň chcem našich ľudí povzbudiť, aby sme stáli jeden za druhým. A nesmiem zabudnúť poďakovať sa za ich prístup. Ja som naozaj hrdý na všetkých, aj tých, ktorí nežijú na Slovensku, že majú správne srdcia s miestom pre súcit s inými. Ja som toho svedkom, takže dakujem všetkým,“ dodáva pastor Marek Gombár.

Text: Roman Gorol

